

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
Форма навчання	денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

Качана Михайла Сергійовича

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

на тему

Перехідне правосуддя у контексті російсько-української війни: міжнародні комунікаційні практики легітимації відповідальності та український досвід

за матеріалами

(повна назва теми)

(повна назва бази дослідження)

науковий керівник

<u>К.І.Н.</u>	<u>Н. ШЕЛУДЯКОВА</u>
<i>(наук. ступінь, вчене звання)</i>	<i>(підпис) (Ініціал, ПРИЗВИЩЕ)</i>

Робота допущена до захисту в ЕК

Протокол засідання кафедри
від «08» червня 2026 р. № 12

Завідувач кафедри

(підпис)

Д.Е.Н., доцент

Наук. ступінь, вчене звання

І. МАКСИМОВА

Ініціал, ПРИЗВИЩЕ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
Форма навчання	денна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач
кафедри

(підпис)

І. МАКСИМОВА
(Ініціал, ПРИЗВИЩЕ)

«23» червня 2026 року

**ЗАВДАННЯ
 НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ
Качана Михайла Сергійовича**

1. Тема роботи Перехідне правосуддя у контексті російсько-української війни: міжнародні комунікаційні практики легітимації відповідальності та український досвід

Керівник роботи Шелудякова Наталія Андріївна, к.і.н.
 затверджено наказом закладу вищої освіти від «06» квітня 2026 р. № 233-ст

2. Строк подання здобувачем роботи до «23» червня 2026 р.

3. Зміст кваліфікаційної бакалаврської роботи, об'єкт, предмет та мета дослідження:

Розділ 1. Теоретичні засади перехідного правосуддя та його комунікаційного виміру

Розділ 2. Міжнародні практики комунікаційної легітимації перехідного правосуддя

Розділ 3. Україна у системі міжнародних комунікацій щодо відповідальності за воєнні злочини

Об'єкт дослідження: гендерні наративи та контрнاراتиви у сучасній масовій культурі

Предмет дослідження: особливості репрезентації феномену tradwife та сучасної маскулінності в медіадискурсі ХХІ столітті, а також їхній зв'язок із трансформацією феміністичних ідей, цифрової культури та суспільних уявлень про гендерні ролі.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи: з'ясування ролі міжнародних комунікацій у легітимації перехідного правосуддя та аналіз комунікаційних практик України щодо просування відповідальності Росії за воєнні злочини після 2022 року

5. Дата видачі завдання «06» квітня 2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної бакалаврської роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка керівника про виконання етапів (дата, підпис)
1	Підготовка розділу 1	24.04.2026 р.	24.04.2026 р.
2	Підготовка розділу 2	11.05.2026 р.	11.05.2026 р.
3	Підготовка розділу 3	01.06.2026 р.	01.06.2026 р.
4	Перевірка кваліфікаційної бакалаврської роботи на наявність ознак академічного плагіату за допомогою програми StrikePlagiarism	до 08.06.2026 р.	08.06.2026 р.
5	Отримання відгуку від наукового керівника	до 19.06.2026 р.	19.06.2026 р.
6	Подання кваліфікаційної роботи на перегляд завідувачу кафедри	до 22.06.2026 р.	22.06.2026 р.
7	Реєстрація завершеної кваліфікаційної роботи	23.06.2026 р.	Реєстраційний № 6 «23» червня 2026 р.
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи на кафедрі	23.06.2026 р.	23.06.2026 р.
9	Підготовка до захисту в ЕК	до 24.06.2026 р.	до 24.06.2026 р.

Завдання підготував науковий керівник

(підпис)

Н. ШЕЛУДЯКОВА

(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

Завдання одержав

(підпис)

М.КАЧАН

(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

АНОТАЦІЯ

Качан М. С. Перехідне правосуддя у контексті російсько-української війни: міжнародні комунікаційні практики легітимації відповідальності та український досвід. – Рукопис. Кваліфікаційна бакалаврська робота за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Державний університет економіки і технологій. Кривий Ріг, 2026.

98 с., 2 табл., 76 літ. джерел.

У роботі визначено роль міжнародних комунікацій у процесах легітимації перехідного правосуддя та просування відповідальності за міжнародні злочини в умовах російсько-української війни. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між правовими механізмами притягнення до відповідальності, міжнародним визнанням та комунікаційними практиками, що формують суспільне сприйняття справедливості.

Розкрито сутність і механізми перехідного правосуддя, проаналізовано значення легітимності, міжнародного визнання та комунікації у процесах притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Узагальнено міжнародний досвід комунікаційної легітимації правосуддя на прикладі Боснії і Герцеговини та Південної Африки. Проаналізовано формування міжнародного дискурсу щодо відповідальності Російської Федерації після 2022 року, комунікаційні практики України щодо просування спеціального трибуналу, репарацій і захисту прав жертв, а також виклики міжнародної легітимації, пов'язані з конкуренцією наративів і дезінформацією.

Встановлено, що ефективність перехідного правосуддя залежить не лише від юридичних механізмів, а й від здатності держав і міжнародних інституцій забезпечувати їхню комунікаційну легітимацію. Український досвід демонструє, що документування злочинів, робота з жертвами, міжнародна адвокація та стратегічні комунікації є важливими складовими формування міжнародної підтримки та відповідальності за воєнні злочини.

Ключові слова: перехідне правосуддя, міжнародні комунікації, міжнародне правосуддя, легітимність, воєнні злочини, злочин агресії, репарації, міжнародна відповідальність, Україна, російсько-українська війна.

ЗМІСТ

Перелік скорочень.....	6
Вступ.....	7
Розділ 1. Теоретичні засади перехідного правосуддя та його комунікаційного виміру.....	13
1.1. Сутність і механізми перехідного правосуддя в сучасних міжнародних відносинах	13
1.2. Легітимність, міжнародне визнання та роль комунікації у процесах притягнення до відповідальності.....	24
1.3. Інформаційний супровід міжнародного правосуддя як предмет дослідження міжнародних комунікацій.....	31
РОЗДІЛ 2. Міжнародні практики комунікаційної легітимації перехідного правосуддя.....	39
2.1. Досвід Боснії та Герцеговини: комунікаційний вимір діяльності Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії	39
2.2. Досвід Південної Африки: публічний діалог і символічна політика Комісії правди і примирення.....	46
2.3. Уроки міжнародного досвіду для сучасних конфліктів	52
Розділ 3. Україна у системі міжнародних комунікацій щодо відповідальності за воєнні злочини.....	61
3.1. Формування міжнародного дискурсу щодо відповідальності Росії після 2022 року	61
3.2. Комунікаційні практики України щодо просування теми трибуналу, репарацій та захисту прав жертв	69
3.3. Виклики міжнародної легітимації: конкуренція наративів, дезінформація, асиметрія інформаційних ресурсів	77
Висновки	85
Список використаних джерел	90

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ICTY – Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії

OSINT – розвідка на основі відкритих джерел

TRC – Комісія правди і примирення Південної Африки

МКС – Міжнародний кримінальний суд

ООН – Організація об'єднаних націй

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в сучасних міжнародних відносинах питання відповідальності за масові порушення прав людини, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії дедалі частіше виходить за межі суто правового поля. Міжнародне правосуддя функціонує не лише через судові процедури, вирoki, розслідування або репараційні механізми, а й через публічне пояснення своєї діяльності, формування довіри, роботу з жертвами, боротьбу із запереченням злочинів та протидію дезінформації. У цьому контексті перехідне правосуддя постає не тільки як інструмент подолання наслідків насильства, а й як важливий комунікаційний процес, що впливає на міжнародне визнання, політичну підтримку та суспільне сприйняття відповідальності.

Особливої актуальності ця проблематика набула після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Україна опинилася в ситуації, коли документування злочинів, просування ідеї спеціального трибуналу щодо злочину агресії, формування репараційного механізму та захист прав жертв відбуваються ще під час триваючої війни. Це відрізняє український випадок від багатьох класичних моделей перехідного правосуддя, які зазвичай розроблялися після завершення конфлікту або зміни політичного режиму. Україна змушена одночасно вести війну, збирати докази, підтримувати постраждалих, будувати міжнародні коаліції та протидіяти російським наративам, які заперечують або виправдовують агресію.

Актуальність дослідження також визначається тим, що міжнародне правосуддя дедалі більше залежить від інформаційного середовища. У випадку Боснії та Герцеговини діяльність Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії показала, що навіть юридично значущі рішення не гарантують автоматичного суспільного визнання, якщо вони залишаються віддаленими від постраждалих громад. Досвід Південної Африки, навпаки, засвідчив силу публічного діалогу, свідчень жертв і символічної політики, але

водночас показав обмеженість правди без належних репарацій та подальшої відповідальності. Ці міжнародні практики є важливими для осмислення українського кейсу, оскільки дають змогу оцінити, які комунікаційні підходи можуть сприяти легітимації правосуддя, а які – залишаються недостатніми.

Наукове осмислення перехідного правосуддя має міждисциплінарний характер. Теоретичні засади цієї концепції розроблялися у працях Н. Крітца, Р. Тейтел, П. де Грайфа, К. Сіккінк, П. Гайнер, М. Мінов, а також у документах ООН, Міжнародного центру перехідного правосуддя та інших міжнародних інституцій. У цих дослідженнях перехідне правосуддя розглядається як комплекс механізмів, що включає кримінальне переслідування, встановлення правди, репарації, інституційні реформи та гарантії неповторення. Водночас сучасні праці дедалі більше звертають увагу на його комунікаційний вимір: необхідність пояснення правосуддя жертвам, локальним громадам, міжнародним аудиторіям і політичним елітам.

Значний внесок у дослідження комунікаційного аспекту міжнародного правосуддя зробили Дж. О'Коннел, Дж. Кларк, Р. Керр, Д. Орендліхер, Л. Флетчер, Г. Вайнштейн та інші автори. У їхніх працях аналізуються outreach-програми міжнародних трибуналів, проблема суспільного сприйняття судових рішень, обмеження міжнародного кримінального правосуддя та роль медіа у формуванні публічного знання про масові злочини. Дослідження досвіду ІСТУ показують, що правосуддя не може залишатися лише юридичною процедурою: воно потребує комунікації, локалізації та пояснення. Праці про Комісію правди і примирення Південної Африки, зокрема дослідження П. Гайнер, Р. Вілсона, М. Мамдані, А. Вердулаге та Г. Тайссена, дають змогу критично оцінити роль публічного свідчення, медіатизації, символічної політики та репарацій.

Український вимір проблеми розкривається у працях А. Кориневича, Т. Короткого, М. Гнатовського, О. Уварової, О. Червякової, а також у матеріалах Української Гельсінської спілки з прав людини, Офісу Генерального прокурора, Ради Європи, Міжнародного кримінального суду, Eurojust, ООН, ОБСЄ та правозахисних коаліцій, що документують міжнародні злочини в Україні. Ці

джерела дають змогу розглядати Україну як сучасний кейс перехідного правосуддя, у якому міжнародна відповідальність, документування злочинів, цифрові докази, репарації та стратегічна комунікація формуються одночасно.

Попри наявність значної кількості досліджень про перехідне правосуддя, окремого аналізу потребує саме комунікаційна легітимація відповідальності в умовах триваючої міжнародної агресії. Більшість класичних моделей перехідного правосуддя стосувалася постконфліктних або постдиктаторських суспільств. Український випадок вимагає іншого підходу, оскільки боротьба за правосуддя відбувається паралельно з війною, інформаційною агресією, дипломатичною мобілізацією та формуванням нових міжнародних механізмів відповідальності. Саме це визначає наукову й практичну значущість теми.

Метою дослідження є з'ясування ролі міжнародних комунікацій у легітимації перехідного правосуддя та аналіз комунікаційних практик України щодо просування відповідальності Росії за воєнні злочини після 2022 року.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- Розкрити сутність і основні механізми перехідного правосуддя в сучасних міжнародних відносинах.
- Визначити значення легітимності, міжнародного визнання та комунікації у процесах притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.
- Охарактеризувати інформаційний супровід міжнародного правосуддя як предмет дослідження міжнародних комунікацій.
- Проаналізувати досвід Боснії та Герцеговини у контексті комунікаційного виміру діяльності Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії.
- Дослідити досвід Південної Африки щодо публічного діалогу, символічної політики та діяльності Комісії правди і примирення.
- Узагальнити уроки міжнародного досвіду перехідного правосуддя для сучасних конфліктів.

- Проаналізувати формування міжнародного дискурсу щодо відповідальності Росії після 2022 року.
- Визначити основні комунікаційні практики України щодо просування теми спеціального трибуналу, репарацій і захисту прав жертв.
- Оцінити виклики міжнародної легітимації українських вимог щодо відповідальності Росії, зокрема конкуренцію наративів, дезінформацію та асиметрію інформаційних ресурсів.

Об’єктом дослідження є перехідне правосуддя в сучасних міжнародних відносинах.

Предметом дослідження є комунікаційні практики легітимації перехідного правосуддя у міжнародному інформаційному просторі, зокрема в контексті просування відповідальності Російської Федерації за воєнні злочини проти України після 2022 року.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує інструменти міжнародно-політичного, комунікаційного, правового та порівняльного аналізу. Для розкриття сутності перехідного правосуддя використано метод теоретичного узагальнення, який дав змогу систематизувати основні підходи до його визначення, механізмів і функцій. Історико-генетичний метод застосовано для простеження еволюції концепції перехідного правосуддя від післявоєнних міжнародних трибуналів до сучасних механізмів відповідальності.

Порівняльний метод використано для аналізу досвіду Боснії та Герцеговини і Південної Африки, що дозволило зіставити судову та несудову моделі комунікаційної легітимації перехідного правосуддя. Метод кейс-стаді застосовано для поглибленого аналізу діяльності Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, Комісії правди і примирення Південної Африки та українських комунікаційних практик після 2022 року. Елементи дискурс-аналізу використано для вивчення того, як у міжнародному просторі формуються рамки агресії, відповідальності, репарацій, захисту жертв і протидії

дезінформації. Контент-аналітичний підхід застосовано для осмислення офіційних документів, звітів міжнародних організацій, матеріалів правозахисних ініціатив, публічних заяв і комунікаційних кампаній. Системний метод дав змогу розглядати перехідне правосуддя як комплекс взаємопов'язаних правових, політичних, інституційних і комунікаційних механізмів.

Джерельну базу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних авторів, документи ООН, Ради Європи, Міжнародного кримінального суду, Міжнародного суду ООН, ОБСЄ, Eurojust, офіційні матеріали Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, звіти Комісії правди і примирення Південної Африки, матеріали українських і міжнародних правозахисних організацій, а також публіцистичні й аналітичні джерела, що висвітлюють сучасні комунікаційні практики України у сфері відповідальності за міжнародні злочини.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що перехідне правосуддя розглядається не лише як правовий або постконфліктний механізм, а як процес міжнародної комунікаційної легітимації. У роботі поєднано аналіз класичних міжнародних кейсів – Боснії та Герцеговини і Південної Африки – з дослідженням сучасного українського досвіду, у якому правосуддя, документування злочинів, репараційна політика, захист жертв і стратегічна комунікація розвиваються під час триваючої війни.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його висновки можуть бути використані для подальшого аналізу української міжнародної комунікації щодо відповідальності Росії, для підготовки навчальних матеріалів із міжнародних відносин і міжнародних комунікацій, а також для осмислення комунікаційних стратегій у сфері перехідного правосуддя, документування воєнних злочинів, репарацій і захисту прав жертв.

Структура роботи відповідає поставленій меті та завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. У першому розділі розглянуто теоретичні засади перехідного правосуддя та його комунікаційного виміру. У другому розділі проаналізовано міжнародні практики

комунікаційної легітимації перехідного правосуддя на прикладі Боснії та Герцеговини і Південної Африки. У третьому розділі досліджено Україну в системі міжнародних комунікацій щодо відповідальності за воєнні злочини після 2022 року.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ЙОГО КОМУНІКАЦІЙНОГО ВИМІРУ

1.1. Сутність і механізми перехідного правосуддя в сучасних міжнародних відносинах

Перехідне правосуддя є однією з тих концепцій, що виникли на перетині права, політики, міжнародних відносин, історичної пам'яті та суспільної комунікації. У сучасному розумінні перехідне правосуддя охоплює комплекс правових, інституційних, політичних і соціальних механізмів, за допомогою яких суспільства реагують на масові порушення прав людини, воєнні злочини, злочини проти людяності, репресії, насильницькі зникнення, тортури, депортації, політичні переслідування та інші форми системного насильства. Його головне завдання полягає у відновленні довіри до права, визнанні страждань жертв, подоланні безкарності та створенні інституційних гарантій неповторення насильства.

У науковій літературі поняття «перехідне правосуддя» (transitional justice) сформувалося поступово. Термін увійшов до наукового та практичного обігу завдяки працям Н. Крітца у 1995 році. Згодом Р. Тейтл розширила його зміст, визначивши перехідне правосуддя як концепцію здійснення правосуддя в умовах політичних трансформацій та суспільних змін. Подальший розвиток цієї концепції пов'язаний із діяльністю французького дипломата Л. Жуане, який наприкінці 1990-х років сформулював її ключові засади. Це відбувалося на тлі міжнародної реакції на масові порушення прав людини під час геноциду в Руанді та воєн на території колишньої Югославії. Відповідні підходи були викладені у доповіді, підготовленій для Підкомісії ООН із запобігання дискримінації та захисту меншин [5].

Р.Тейтл, одна з ключових дослідниць цієї проблематики, визначає перехідне правосуддя як концепцію справедливості, пов'язану з періодами

політичних змін, коли суспільства намагаються дати правову відповідь на злочини попередніх режимів або періодів насильства. У такому підході важливим є не тільки сам факт покарання, а й особливий історичний контекст: правосуддя здійснюється в умовах переходу, коли старі інститути втратили легітимність або були причетні до порушень, а нові ще не мають достатньої довіри й стабільності. Тому перехідне правосуддя завжди працює в ситуації напруги між правовою нормою, політичною доцільністю, очікуваннями жертв і можливостями держави [60].

Ця особливість відрізняє перехідне правосуддя від звичайного кримінального правосуддя. Кримінальне правосуддя зазвичай орієнтоване на встановлення вини конкретної особи за конкретний злочин у межах стабільної правової системи. Перехідне правосуддя діє в ширшому полі. Воно має справу з масштабними та часто системними порушеннями, у яких злочини не є випадковими відхиленнями від норми, а стають частиною політики держави, окупаційного режиму, воєнізованої структури або репресивного апарату. Саме тому звичайні судові процедури, навіть якщо вони є необхідними, не можуть самотійно охопити весь обсяг наслідків масового насильства. Вони не завжди здатні відповісти на питання про долю зниклих осіб, масштаби шкоди, відповідальність інституцій, потреби потерпілих громад, пам'ять про події та умови, які зробили злочини можливими [5].

У документах ООН перехідне правосуддя трактується як повний спектр процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати спадщину масштабних порушень, забезпечити відповідальність, справедливість і примирення. До таких механізмів належать судове переслідування, встановлення правди, репарації, інституційні реформи, перевірка посадових осіб, меморіалізація та інші заходи, спрямовані на гарантії неповторення. Важливо, що ООН розглядає перехідне правосуддя не як універсальний шаблон, який можна однаково застосувати в будь-якій країні, а як рамковий підхід, що має враховувати конкретний історичний, політичний, соціальний і культурний контекст [68].

Основна ідея концепції перехідного правосуддя полягає в тому, що суспільство, яке пережило війну, авторитарний режим, окупацію чи масштабні порушення прав людини, не може повернутися до стабільного демократичного розвитку без осмислення та подолання наслідків минулого. Перехідне правосуддя охоплює сукупність правових, політичних і суспільних механізмів, спрямованих на реагування на злочини та порушення, вчинені під час конфлікту або репресивного правління. Його метою є не лише покарання винних, а й відновлення довіри до державних інституцій, забезпечення справедливості для жертв та створення умов для сталого миру [14].

У сучасних міжнародних відносинах перехідне правосуддя виконує кілька взаємопов'язаних функцій. По-перше, воно є інструментом подолання безкарності. Масові порушення прав людини часто відбуваються в умовах, коли національні суди не можуть або не хочуть ефективно переслідувати винних. Причинами можуть бути руйнування судової системи, політична залежність судів, брак доказів, страх свідків, участь державних органів у злочинах або продовження конфлікту. У таких ситуаціях перехідне правосуддя створює ширшу рамку відповідальності, де національні, міжнародні та гібридні механізми можуть взаємодіяти між собою.

По-друге, перехідне правосуддя спрямоване на визнання жертв як суб'єктів права, а не лише як джерел доказів. П. де Грайф наголошує, що однією з центральних цілей перехідного правосуддя є визнання потерпілих, відновлення громадянської довіри та зміцнення демократичного верховенства права. Цей підхід важливий, оскільки після масового насильства жертви часто переживають не тільки фізичну, матеріальну чи психологічну шкоду, а й символічне виключення: їхній досвід заперечується, применшується або використовується політично. Перехідне правосуддя має надати цьому досвіду публічне й правове значення [26].

По-третє, перехідне правосуддя працює з колективним виміром насильства. Масові злочини зачіпають як окремих людей, так і цілі групи, громади, регіони, професійні спільноти, етнічні, релігійні або політичні групи.

Тому відповідь на такі злочини не може бути суто індивідуалізованою. Вона потребує встановлення ширшої картини подій: хто ухвалював рішення, які інституції були залучені, які ідеологічні або інформаційні механізми виправдовували насильство, які групи стали мішенню і чому. Саме цей аспект робить перехідне правосуддя важливим для юриспруденції та міжнародних відносин.

Історично формування перехідного правосуддя пов'язують із кількома хвилями міжнародного досвіду. Першою важливою точкою відліку стали Нюрнберзький і Токійський процеси після Другої світової війни. Вони заклали підвалини міжнародної кримінальної відповідальності за злочини, що виходять за межі внутрішньої юрисдикції держави. Хоча сам термін «перехідне правосуддя» тоді ще не використовувався, ці процеси створили важливий прецедент: державні посадовці та військові командири можуть нести індивідуальну відповідальність за міжнародні злочини, навіть якщо вони діяли від імені держави [3].

Друга хвиля пов'язана з демократичними переходами в Латинській Америці та Південній Європі в 1970–1980-х роках. У цих випадках суспільства, що виходили з авторитарних режимів, мали вирішити складне питання: як поєднати потребу в стабілізації нового політичного порядку з вимогою справедливості для жертв диктатур. Саме в цей період активніше використовувалися комісії правди, програми репарацій, люстраційні процедури та публічні механізми документування порушень. Перехідне правосуддя тут було тісно пов'язане з демократизацією, відновленням громадянських прав і реформуванням державних інституцій.

Третя хвиля сформувалася після завершення холодної війни та на тлі воєн у колишній Югославії, геноциду в Руанді, громадянських конфліктів у Сьєрра-Леоне, Камбоджі, Східному Тиморі та інших країнах. У цей період посилилася роль міжнародних кримінальних трибуналів, спеціальних і гібридних судів, міжнародних слідчих механізмів. Водночас стало зрозуміло, що міжнародні суди не можуть самі по собі забезпечити повне відновлення справедливості. Вони

здатні встановити відповідальність частини найвищих або найбільш причетних осіб, але не можуть замінити національні реформи, роботу з пам'яттю, компенсаційні програми чи соціальну реінтеграцію постраждалих [3].

Таблиця 1.1

Еволюція концепції перехідного правосуддя

Період	Ключові події	Значення для розвитку перехідного правосуддя
1945–1948	Нюрнберзький і Токійський трибунали	Формування принципу міжнародної кримінальної відповідальності
1970–1980-ті	Демократичні переходи в Латинській Америці	Поява комісій правди та репараційних механізмів
1990-ті	Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний трибунал щодо Руанди	Інституціоналізація міжнародного кримінального правосуддя
2000-ті	Формування підходу ООН до перехідного правосуддя	Комплексне бачення механізмів
Після 2010 р.	Сирія, Колумбія, Україна	Поєднання міжнародних і національних механізмів

У сучасних умовах перехідне правосуддя дедалі частіше розглядається як процес, що може починатися ще під час триваючого конфлікту. Це особливо важливо для України, де питання документування воєнних злочинів, захисту прав жертв, репарацій, відповідальності держави-агресора та гарантій неповторення постали не після завершення війни, а вже в ході збройної агресії. Такий контекст ускладнює класичне розуміння «переходу», адже суспільство ще не перебуває в стабільному післявоєнному стані, однак уже має формувати правові й інституційні основи майбутньої справедливості.

Основними механізмами перехідного правосуддя зазвичай вважають кримінальне переслідування, встановлення правди, репарації, інституційні реформи та гарантії неповторення. Ці механізми не є взаємозамінними. Вони виконують різні функції, але мають працювати взаємодоповнювально. Якщо держава обмежується лише судами, вона ризикує залишити поза увагою ширший досвід жертв і структурні причини насильства. Якщо вона обмежується лише примиренням без відповідальності, виникає небезпека легітимації безкарності.

Якщо репарації здійснюються без встановлення правди, вони можуть сприйматися як технічна компенсація без морального й політичного визнання. Саме тому сучасна теорія перехідного правосуддя наполягає на комплексному підході.

Кримінальне переслідування є найбільш помітним і водночас найбільш обмеженим механізмом перехідного правосуддя. Його значення полягає у встановленні індивідуальної відповідальності за найтяжчі злочини: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, тортури, насильницькі зникнення, позасудові страти. У міжнародних відносинах цей механізм має також нормативний вимір: він демонструє, що державний суверенітет не може бути абсолютним виправданням для масових порушень прав людини. К. Сіккінк описує поширення практики кримінального переслідування порушників прав людини як «каскад справедливості», тобто поступове закріплення норми, за якою політичні лідери та посадовці можуть бути притягнуті до відповідальності за міжнародні злочини [55].

Однак судові процеси мають низку обмежень. По-перше, вони зазвичай охоплюють лише невелику частину відповідальних осіб, передусім тих, хто мав найвищий рівень влади або найбільшу причетність до злочинів. По-друге, суди працюють із юридично релевантними доказами, а не з усією повнотою історичного досвіду суспільства. По-третє, тривалість процедур, складність міжнародного кримінального права та віддаленість судових інституцій від місцевих громад можуть створювати розрив між формальним правосуддям і суспільним відчуттям справедливості. Тому кримінальне переслідування є необхідним, але недостатнім елементом перехідного правосуддя.

Другим ключовим механізмом є *встановлення правди*. Воно може здійснюватися через комісії правди, офіційні розслідування, архівні програми, документування свідчень, публічні слухання, історичні звіти, роботу з місцями пам'яті. П.Гайнер, аналізуючи досвід десятків комісій правди, показує, що такі органи виникають там, де суспільству потрібно покарати окремих винних та офіційно встановити, що саме відбулося, хто постраждав, які структури були

відповідальними і як насильство стало можливим. На відміну від судів, комісії правди не завжди мають каральну функцію. Їхня сила полягає у створенні публічного запису про порушення, визнанні жертв і руйнуванні офіційного заперечення [34].

Встановлення правди має особливе значення в ситуаціях, коли злочини супроводжувалися пропагандою, цензурою, дезінформацією або системним приховуванням доказів. У таких випадках правда є політичною та правовою умовою відновлення довіри, оскільки вона дозволяє відрізнити індивідуальну пам'ять від офіційно визнаного факту, а також створює основу для репарацій, реформ і майбутньої освіти. Водночас встановлення правди не є простим процесом. Воно може викликати конфлікти пам'яті, конкуренцію між групами жертв, політичний спротив і спроби ревізії минулого. Тому цей механізм потребує методологічної обережності, незалежності та поваги до прав постраждалих.

Третім механізмом є *репарації*. У вузькому сенсі репарації можуть означати матеріальні компенсації потерпілим. У ширшому розумінні вони включають реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію, символічні форми визнання, публічні вибачення, меморіальні заходи, відновлення документів, соціальні послуги, медичну та психологічну допомогу. Їхня мета полягає не в тому, щоб “повністю компенсувати” непоправну шкоду, адже це часто неможливо, а в тому, щоб офіційно визнати порушення, частково відновити становище жертв і підтвердити відповідальність держави або інших суб'єктів.

Репарації важливі ще й тому, що вони пов'язують правосуддя з матеріальними умовами життя постраждалих. Для жертв масових порушень справедливість не може залишатися лише символічною або декларативною. Втрата житла, здоров'я, роботи, документів, родинних зв'язків, доступу до освіти чи соціального захисту потребує практичної відповіді. Тому програми репарацій мають бути пов'язані з політикою соціального відновлення, захистом внутрішньо переміщених осіб, підтримкою родин зниклих безвісти,

реабілітацією постраждалих від тортур і сексуального насильства, допомогою дітям, які пережили депортацію або примусове переміщення [8].

Четвертим механізмом є *інституційні реформи*. Їхня логіка полягає в тому, що масові порушення прав людини рідко є результатом дій лише окремих осіб. Зазвичай вони стають можливими через участь або бездіяльність інституцій: армії, поліції, спецслужб, судів, прокуратури, пенітенціарної системи, адміністративних органів, освітніх і медійних структур. Якщо ці інституції не змінюються, ризик повторення порушень зберігається навіть після покарання частини винних. Тому перехідне правосуддя передбачає реформу сектору безпеки, судової системи, правоохоронних органів, державного управління, архівної політики, освіти та системи захисту прав людини.

Одним із інструментів інституційної реформи може бути *перевірка посадових осіб (vetting)* – процедура оцінювання осіб, які обіймають або претендують на державні посади, на предмет їхньої причетності до порушень прав людини, корупційних практик чи діяльності репресивних структур. У різних країнах цей механізм мав різні форми: люстрація, переатестація, заборона обіймати посади, дисциплінарні процедури, очищення судової або правоохоронної системи. Водночас перевірка посадових осіб є чутливим інструментом, оскільки може бути використаний не лише для захисту демократії, а й для політичної помсти. Тому він має ґрунтуватися на індивідуальній оцінці, чітких критеріях, процедурних гарантіях і праві на оскарження [53].

П'ятим елементом, який дедалі частіше розглядають як окремий вимір перехідного правосуддя, є *гарантії неповторення*, які охоплюють систему змін, спрямованих на те, щоб злочини не повторилися. Такі гарантії можуть включати конституційні реформи, демократичний контроль над силовими структурами, незалежність судів, захист свободи слова, реформу освіти, відкриття архівів, підтримку громадянського суспільства, боротьбу з дискримінацією, запобігання мові ворожнечі й пропаганді насильства. У контексті міжнародних відносин гарантії неповторення також можуть включати міжнародні безпекові

домовленості, санкційні режими, міжнародний моніторинг, механізми компенсації шкоди та участь міжнародних організацій [6].

Окреме місце в системі перехідного правосуддя займає *амністія*. У політичній практиці амністії часто використовувалися як інструмент завершення конфліктів або стабілізації переходу. Однак сучасне міжнародне право дедалі більш обмежено ставиться до амністій за найтяжчі міжнародні злочини. Проблема полягає в тому, що амністія може сприяти короткостроковому припиненню насильства, але водночас закріпити безкарність і позбавити жертв права на справедливість. Тому в сучасній теорії перехідного правосуддя амністія не розглядається як універсально прийнятний механізм. Вона може бути допустимою лише за умов, коли не стосується найтяжчих злочинів, не заперечує права жертв і не блокує встановлення правди [74].

Таблиця 1.2

Основні механізми перехідного правосуддя та їх функції

Механізм	Основна мета	Типові інструменти
Кримінальне переслідування	Притягнення винних до відповідальності	Національні суди, міжнародні трибунали
Встановлення правди	Документування порушень	Комісії правди, архіви, розслідування
Репарації	Відшкодування шкоди жертвам	Компенсації, реабілітація, меморіалізація
Інституційні реформи	Усунення причин порушень	Судова реформа, перевірка посадових осіб, реформа сектору безпеки
Гарантії неповторення	Запобігання новим злочинам	Демократичні реформи, контроль за владою

У межах міжнародних відносин перехідне правосуддя слід розглядати як частину ширшої еволюції міжнародного нормативного порядку. Традиційна система міжнародних відносин довгий час будувалася навколо принципу державного суверенітету та невтручання у внутрішні справи держав. Однак після Другої світової війни, а особливо після завершення холодної війни, міжнародне право прав людини та міжнародне кримінальне право поступово обмежили абсолютність суверенітету. Масові злочини почали розглядатися не лише як внутрішня справа держави, а як питання міжнародної відповідальності та міжнародної безпеки.

Це не означає, що перехідне правосуддя повністю усуває політичну природу міжнародних відносин. Навпаки, його практика часто виявляє напругу між нормами й інтересами. Міжнародні трибунали можуть залежати від політичної волі держав, доступу до доказів, співпраці урядів, фінансування, дипломатичної підтримки. Рішення про створення спеціальних судів або компенсаційних механізмів майже завжди мають політичний вимір. Саме тому перехідне правосуддя є не тільки юридичною, а й міжнародно-політичною практикою, у якій право, влада, пам'ять і комунікація взаємодіють між собою [60].

Важливо підкреслити, що перехідне правосуддя не обмежується внутрішньою політикою окремої держави. Воно впливає на міжнародну репутацію держав, на процеси миробудування, на політику міжнародних організацій, на дипломатичну підтримку, на санкційні режими, на роботу міжнародних судів і на глобальний інформаційний простір. Через це перехідне правосуддя є предметом не лише правничого, а й міжнародно-комунікаційного аналізу.

Український контекст демонструє особливу складність застосування цієї концепції. У класичних моделях перехідного правосуддя йшлося переважно про суспільства, які вже вийшли з авторитарного режиму або завершили внутрішній збройний конфлікт. Україна ж стикається з необхідністю розробляти елементи перехідного правосуддя в умовах триваючої міжнародної збройної агресії, окупації частини територій, масового переміщення населення, постійних воєнних злочинів, депортацій, руйнування цивільної інфраструктури та активної інформаційної війни. Це означає, що українська модель не може механічно повторювати досвід Південної Африки, Боснії і Герцеговини, Руанди чи Колумбії. Вона має враховувати зовнішній характер агресії, роль держави-агресора, міжнародно-правовий вимір відповідальності та потребу в захисті прав жертв уже під час війни.

Українські дослідники та правозахисні організації звертають увагу на те, що перехідне правосуддя для України має включати щонайменше кілька

напрямів: кримінальну відповідальність за міжнародні злочини, право жертв на правду, компенсаційні та репараційні механізми, відновлення прав постраждалих, інституційні реформи, роботу з наслідками окупації, політику пам'яті та гарантії неповторення. При цьому особливо важливо не відкладати ці питання «на період після війни», оскільки документування злочинів, збереження доказів, підтримка потерпілих і формування міжнародної коаліції відповідальності мають значення вже зараз [1].

Сутність перехідного правосуддя полягає також у тому, що воно поєднує ретроспективний і перспективний виміри. З одного боку, воно звернене до минулого: встановлює факти, визначає винних, визнає шкоду, документує порушення. З іншого боку, воно спрямоване в майбутнє: створює умови для відновлення довіри, реформування інституцій, попередження повторення злочинів і формування політичної спільноти, у якій права людини мають реальний захист. Саме ця подвійність робить перехідне правосуддя не лише реакцією на злочини, а й інструментом трансформації суспільства.

Водночас не варто ідеалізувати перехідне правосуддя. У науковій дискусії підкреслюється, що воно не є універсальним засобом примирення або швидкого подолання травматичного минулого. Його ефективність залежить від політичної волі, незалежності інституцій, участі жертв, якості доказової бази, ресурсів держави, міжнародної підтримки, рівня суспільної довіри й здатності протидіяти запереченню злочинів. Невдало спроектовані механізми можуть поглибити розчарування, створити ієрархію жертв, бути використаними політично або залишитися суто декларативними. Тому перехідне правосуддя потребує не символічного проголошення, а послідовної політики, заснованої на правах людини та реалістичній оцінці можливостей.

Отже, перехідне правосуддя в сучасних міжнародних відносинах слід розуміти як комплексний підхід до подолання наслідків масового насильства, що поєднує кримінальну відповідальність, встановлення правди, репарації, інституційні реформи та гарантії неповторення. Його значення виходить за межі юридичної сфери, оскільки воно впливає на легітимність державних інституцій,

міжнародне визнання, політику пам'яті, права жертв і формування післяконфліктного порядку. У цьому сенсі перехідне правосуддя є не лише механізмом реагування на минулі злочини, а й способом визначити, яким має бути політичне та правове майбутнє суспільства після досвіду насильства. Для України ця концепція має особливу актуальність, оскільки питання відповідальності за воєнні злочини, репарацій, захисту прав жертв і гарантій неповторення є не абстрактною післявоєнною перспективою, а складовою сучасної боротьби за справедливість, міжнародну підтримку та відновлення правового порядку.

1.2. Легітимність, міжнародне визнання та роль комунікації у процесах притягнення до відповідальності

Перехідне правосуддя не може бути ефективним лише як сукупність юридичних процедур. Його результат залежить від того, чи сприймають відповідні механізми як правомірні, обґрунтовані, неупереджені та здатні відповідати очікуванням постраждалих суспільств. Саме тому у сучасних дослідженнях перехідного правосуддя важливе місце посідає питання легітимності. Воно стосується як формальної законності суду, трибуналу, комісії правди або репараційного механізму, так і ширшого суспільного та міжнародного визнання їхньої діяльності. Правосуддя може бути юридично створеним відповідно до міжнародних норм, але залишатися слабко сприйнятим тими, заради кого воно здійснюється. І навпаки, навіть обмежений за повноваженнями механізм може мати вагомий суспільний вплив, якщо він забезпечує визнання жертв, відкритість процедур і зрозуміле пояснення своїх рішень.

У теорії міжнародних відносин легітимність зазвичай пов'язують із визнанням права певного інституту ухвалювати рішення та очікуванням, що ці рішення мають виконуватися. У сфері міжнародного правосуддя це поняття є особливо складним. Міжнародні кримінальні суди, гібридні трибунали, комісії

правди чи компенсаційні механізми часто діють не в умовах стабільної державної влади, а після масового насильства, збройного конфлікту, авторитарного правління або зовнішньої агресії. У таких обставинах легітимність не виникає автоматично з факту створення інституції. Вона формується через процедури, результати, участь жертв, політичну підтримку, міжнародне визнання та комунікацію з різними аудиторіями [15].

Питання легітимності особливо гостро постає у процесах притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. На відміну від звичайних кримінальних справ, такі процеси майже завжди мають символічне й політичне значення. Вони встановлюють вину конкретних осіб та фіксують офіційну правову оцінку подій: чи були дії сторін воєнними злочинами, злочинами проти людяності, геноцидом або агресією; хто був жертвою; які структури організовували насильство; як співвідноситься індивідуальна відповідальність із відповідальністю держави або політичного режиму. Через це судовий процес стає не лише правовою, а й комунікаційною подією.

У цьому сенсі міжнародне кримінальне правосуддя має подвійну природу. З одного боку, воно повинно залишатися юридично стриманим: суд не може підміняти собою історичну комісію, політичну декларацію або моральний трибунал. Його завдання – працювати з доказами, правовими нормами та індивідуальною відповідальністю. З іншого боку, наслідки таких процесів виходять далеко за межі вироку. Вони впливають на історичну пам'ять, міжнародні наративи, репутацію держав, політичні переговори, права жертв і можливість майбутнього примирення. Саме тому легітимність міжнародного правосуддя залежить не лише від того, чи правильно застосовано норму права, а й від того, чи зрозуміло суспільству, чому це правосуддя здійснюється і яке значення воно має [22].

Одним із ключових джерел легітимності є визнання жертв. П. де Грайфф наголошує, що перехідне правосуддя має не лише карати винних, а й відновлювати громадянську довіру та визнавати жертв як носіїв прав. Це положення важливе для розуміння відмінності між формальним покаранням і

справедливістю в ширшому сенсі. Якщо жертви залишаються лише свідками в чужому процесі, їхній досвід може бути використаний як доказ, але не отримати належного визнання. Тому сучасні моделі міжнародного кримінального правосуддя дедалі більше включають елементи участі потерпілих, права на інформацію, права бути почутими, права на репарації та права на захист гідності [26].

Показовим прикладом є Міжнародний кримінальний суд, у межах якого Римський статут передбачає участь жертв у провадженні та можливість репарацій. Це стало важливим зрушенням порівняно з попередніми міжнародними трибуналами, де жертви здебільшого виступали як свідки сторони обвинувачення. Участь жертв не усуває всіх проблем міжнародного правосуддя, але змінює його логіку: злочини розглядаються не тільки як порушення міжнародного порядку, а й як шкода конкретним людям і громадам. Водночас така участь потребує належної комунікації, бо складні юридичні процедури часто залишаються незрозумілими для постраждалих спільнот [11].

Іншим джерелом легітимності є процедурна справедливість. У процесах щодо масових злочинів існує спокуса оцінювати правосуддя лише за суворістю покарання. Однак така логіка є небезпечною. Якщо суд порушує права обвинувачених, працює вибірково, ігнорує докази захисту або діє під політичним тиском, він може втратити легітимність навіть у разі винесення очікуваних вироків. Перехідне правосуддя не повинно перетворюватися на інструмент помсти. Його сила полягає саме в тому, що воно демонструє відмінність правового порядку від насильницької логіки злочинців. Тому захист прав обвинувачених, презумпція невинуватості, незалежність суддів і вимога доказовості є не перешкодами для справедливості, а її умовами [59].

Міжнародне визнання механізмів відповідальності має окреме значення. Воно забезпечує лише політичну підтримку та практичні ресурси: доступ до доказів, співпрацю правоохоронних органів, арешт підозрюваних, виконання вироків, фінансування, експертну допомогу, санкційний тиск на осіб і держави, які перешкоджають правосуддю. Міжнародні кримінальні суди не мають власної

повноцінної системи примусу, подібної до державної. Вони залежать від готовності держав співпрацювати. Тому міжнародне визнання є не лише символічним, а й функціональним елементом притягнення до відповідальності.

Водночас міжнародне визнання не є нейтральним або автоматичним. Воно формується в політичному полі, де держави мають різні інтереси, історичні досвіди та стратегічні обмеження. Саме тому міжнародне правосуддя часто критикують за вибірковість. Одні конфлікти отримують значну увагу, інші залишаються на периферії міжнародного порядку денного. Одні лідери стають об'єктами міжнародних розслідувань, інші уникають відповідальності через геополітичний захист або слабкість міжнародних механізмів примусу. Ця вибірковість не обов'язково заперечує значення міжнародного правосуддя, але вона створює серйозний виклик його легітимності [2].

Саме тут комунікація набуває принципового значення. У перехідному правосудді комунікація не є другорядним «супроводом» юридичних дій. Вона є умовою того, щоб правосуддя було зрозумілим, визнаним і включеним у суспільний досвід. Дж. О'Коннел пропонує розглядати перехідне правосуддя як форму комунікації, оскільки суди, комісії правди, репараційні програми й меморіальні практики не лише ухвалюють рішення, а й передають суспільству певні повідомлення: що сталося, хто постраждав, які норми було порушено, кого визнають відповідальним, які цінності мають бути відновлені. Якщо ці повідомлення не доходять до аудиторій або спотворюються, правосуддя втрачає частину свого трансформаційного потенціалу [45].

Роль комунікації можна розглядати на кількох рівнях. Перший рівень – інформаційний. Він передбачає пояснення того, що робить певний механізм, який його мандат, які злочини він розглядає, які права мають жертви, чому процеси тривають довго, чому не всі винні можуть бути одночасно притягнуті до відповідальності. Без такої базової інформації суспільні очікування можуть стати нереалістичними. Наприклад, якщо люди очікують швидкого покарання всіх причетних, а суд може розглянути лише обмежену кількість справ, виникає розчарування, яке підриває довіру до інституції [22].

Другий рівень – пояснювальний. Він стосується перекладу складної юридичної мови на зрозумілу мову для суспільства без спрощення суті. Міжнародне кримінальне право оперує складними категоріями: командна відповідальність, елементи складу злочину, юрисдикція, комплементарність, стандарти доказування, форми співучасті, злочин агресії. Для фахівців ці поняття є робочими, але для широкої аудиторії вони часто залишаються незрозумілими. Якщо їх не пояснювати, інформаційний простір заповнюється емоційними, політичними або маніпулятивними інтерпретаціями [41].

Третій рівень – діалогічний. Комунікація в перехідному правосудді не може бути лише односторонньою передачею інформації від суду або держави до суспільства. Вона має передбачати слухання жертв, консультації з громадами, взаємодію з громадянським суспільством, роботу з місцевими медіа, врахування культурних і мовних контекстів. Українські дослідження фасилітованого діалогу в моделі перехідного правосуддя також підкреслюють, що діалог може бути важливим для розробки та впровадження моделей правосуддя, оскільки дозволяє виявити очікування, страхи й конфлікти пам'яті в суспільстві. Це особливо важливо в постконфліктних і воєнних контекстах, де різні групи можуть мати нерівний доступ до публічного голосу [42].

Четвертий рівень – символічний. Правосуддя завжди передає певний символічний сигнал. Вирок міжнародного трибуналу, публічне слухання комісії правди, офіційне вибачення, компенсаційна програма або створення меморіалу демонструють, що страждання жертв не залишаються приватною трагедією, а визнаються суспільством і державою. Символічний вимір не замінює матеріальної справедливості, але має суттєве значення для відновлення гідності. У цьому полягає одна з причин, чому репарації часто включають не лише компенсації, а й публічне визнання, меморіалізацію, освітні заходи та офіційне встановлення фактів [67].

Реальні приклади міжнародного досвіду показують, що брак комунікації може серйозно послабити легітимність правосуддя. Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії мав вагомі юридичні результати: він

сформував значну практику щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Однак його сприйняття в країнах колишньої Югославії тривалий час залишалося суперечливим. Однією з причин була дистанція між трибуналом у Гаазі та місцевими суспільствами, а також запізнений розвиток програм комунікації. Цей приклад показує, що юридичний успіх не гарантує автоматичного суспільного визнання. Механізм відповідальності має не лише ухвалювати рішення, а й пояснювати їх тим суспільствам, яких вони безпосередньо стосуються [22].

Інший приклад – комісії правди, зокрема досвід Південної Африки. Їхня легітимність часто залежала не від каральної сили, а від публічності слухань, можливості жертв говорити, національного масштабу обговорення та символічного визнання насильства. Водночас і такі механізми не позбавлені критики. Якщо встановлення правди не супроводжується достатніми репараціями або інституційними реформами, воно може сприйматися як моральний жест без реального відновлення справедливості. Отже, комунікація посилює легітимність лише тоді, коли вона пов'язана з дією, а не замінює її [34].

Для міжнародного кримінального правосуддя важливою є також проблема часової дистанції. Розслідування міжнародних злочинів часто тривають роками. Докази збираються складно, підозрювані можуть перебувати поза досяжністю суду, держави можуть відмовлятися від співпраці, а юридичні процедури потребують високих стандартів доказування. Для жертв і суспільства така тривалість може виглядати як бездіяльність або неспроможність правосуддя. Тому інституції мають пояснювати не лише результати, а й сам процес: чому справи не можуть бути розглянуті миттєво, які етапи необхідні, що означає збір доказів, які обмеження має юрисдикція. Без цього інформаційний вакуум легко заповнюється дезінформацією, недовірою або політичними спекуляціями.

Комунікація особливо важлива в умовах конкуренції наративів. Масові злочини рідко супроводжуються мовчанням. Навпаки, вони часто супроводжуються виправданням, запереченням, перекладанням відповідальності, дегуманізацією жертв або створенням альтернативних версій

подій. У таких умовах правосуддя стикається не лише з юридичною проблемою доказування, а й з інформаційною проблемою визнання фактів. Судовий вирок може мати силу документа, але його суспільний вплив залежить від того, чи буде він зрозумілим і доступним, чи зможе протистояти запереченню, чи буде включений у ширший публічний дискурс. Легітимна комунікація міжнародного правосуддя має відрізнятися від пропаганди саме прив'язаністю до фактів, доказів, процедур і правових стандартів. Її завдання – не мобілізувати ненависть і не створювати образ колективного ворога, а пояснювати правову природу злочинів, індивідуальну відповідальність, права жертв і значення міжнародних норм. У цьому полягає принципова межа між комунікацією правосуддя та політичною агітацією.

Для України ця теоретична рамка має безпосереднє значення. Після 2022 року тема відповідальності Росії за міжнародні злочини стала одним із центральних елементів української зовнішньої політики, правозахисної діяльності та міжнародної комунікації. Водночас український випадок має складність, яка виходить за межі класичних моделей перехідного правосуддя. Йдеться не лише про внутрішній перехід після авторитаризму або громадянського конфлікту, а про відповідальність держави-агресора, її військово-політичного керівництва та конкретних виконавців злочинів. Це означає, що легітимність українських вимог залежить від одночасного поєднання національних розслідувань, міжнародної підтримки, доказової бази, роботи з жертвами та комунікації з різними зовнішніми аудиторіями.

Отже, комунікація у процесах притягнення до відповідальності виконує не допоміжну, а структурну функцію. Вона робить правосуддя видимим, зрозумілим і пов'язаним із досвідом суспільства. Водночас вона не може замінити реальних судових процесів, репарацій або реформ. Її ефективність залежить від того, чи спирається вона на факти, чи визнає складність правових процедур, чи поважає права жертв і обвинувачених, чи здатна пояснити міжнародній і внутрішній аудиторії значення відповідальності. У сучасних міжнародних відносинах боротьба за справедливість відбувається не лише в

судах, а й у просторі міжнародного визнання, публічної довіри та конкуренції наративів. Саме тому легітимність перехідного правосуддя є одночасно правовою, політичною та комунікаційною проблемою.

1.3. Інформаційний супровід міжнародного правосуддя як предмет дослідження міжнародних комунікацій

Інформаційний супровід міжнародного правосуддя є окремим предметом дослідження міжнародних комунікацій, оскільки судові та квазісудові механізми відповідальності функціонують не лише в юридичному, а й у публічному просторі. Міжнародний трибунал, комісія правди, спеціальний суд, механізм компенсацій або система документування воєнних злочинів не обмежуються виробленням правових рішень. Вони також створюють публічне знання про злочини, визначають мову опису насильства, формують уявлення про жертв і винних, впливають на міжнародну підтримку та беруть участь у боротьбі з запереченням і дезінформацією. Тому інформаційний супровід не можна розглядати як другорядну діяльність після «справжнього» правосуддя. Він є умовою того, щоб результати правосуддя були зрозумілими, суспільно значущими та міжнародно визнаними.

Ми простежили, що легітимність міжнародного правосуддя залежить не лише від правових підстав і процедурної справедливості, а й від того, як воно сприймається різними аудиторіями. Тому доцільно зосередитися саме на інформаційному вимірі: як міжнародне правосуддя комунікує, які аудиторії охоплює, які функції виконує інформаційний супровід і які висновки пропонують наукові дослідження в цій сфері.

У науковій літературі одним із ключових підходів є розуміння перехідного та міжнародного правосуддя як комунікації. Дж. О'Коннел прямо формулює тезу, що вплив комісій правди та міжнародних кримінальних трибуналів залежить від їхньої здатності змінювати те, що громадяни й політичні еліти знають, визнають і вважають прийнятним [45]. Це означає, що правосуддя діє не

тільки через покарання, а й через вироблення публічного знання. Судовий вирок, обвинувальний акт, публічне слухання або звіт комісії правди є не лише документами, а й комунікативними актами. Вони повідомляють суспільству, що певні дії були злочинними, що жертви мають право на визнання, що безкарність не є нормальною частиною політичного порядку.

Такий підхід не заперечує правової природи міжнародного правосуддя. Навпаки, він показує, що юридичні рішення мають суспільний сенс лише тоді, коли вони стають зрозумілими для аудиторій, яких стосуються. Якщо суд ухвалює юридично обґрунтовані рішення, але вони залишаються недоступними для постраждалих громад, не пояснюються місцевими мовами, не потрапляють у медійний простір або витісняються пропагандистськими інтерпретаціями, їхній вплив звужується. У такому разі правосуддя може залишитися «архівним» або «експертним» явищем, не перетворюючись на чинник суспільного осмислення злочинів.

У дослідженнях міжнародного кримінального правосуддя для позначення цієї роботи часто використовується поняття «outreach». Його можна перекласти як інформаційно-просвітницьку, роз'яснювальну та комунікаційну діяльність судової інституції, спрямовану на суспільства, яких безпосередньо стосуються її справи. Outreach охоплює публічні пояснення мандата суду, поширення інформації про перебіг процесів, роботу з жертвами та свідками, освітні програми, переклад матеріалів місцевими мовами, взаємодію з журналістами, громадськими організаціями, школами, університетами й місцевими лідерами. Важливо, що outreach не тотожний рекламі або політичному просуванню суду. Його завдання полягає не в тому, щоб створити позитивний імідж інституції будь-якою ціною, а в тому, щоб забезпечити доступ до достовірної інформації та сформувати реалістичне розуміння можливостей і меж правосуддя.

Досвід Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (ІСТУ) показує, що інформаційний супровід не може бути відкладений на пізній етап роботи суду. ІСТУ був створений у 1993 році, однак його системна outreach-програма почала розвиватися пізніше. Сам трибунал у

своїх матеріалах наголошував, що ця програма мала зробити судові процеси й рішення доступними та зрозумілими для суспільств колишньої Югославії, зокрема через роботу в Боснії і Герцеговині, Хорватії, Косові та Сербії [71]. Дослідники вказують, що затримка з комунікаційною роботою посилила дистанцію між Гаазьким трибуналом і місцевими аудиторіями. У результаті частина суспільств сприймала ІСТУ як зовнішню, віддалену й політизовану інституцію, попри значні юридичні результати його діяльності [47].

Цей приклад дає важливий теоретичний висновок: міжнародне правосуддя не має «автоматичної» публічної переконливості. Його рішення потребують пояснення, контекстуалізації та перекладу з мови права на мову суспільного розуміння. Якщо цього не відбувається, інформаційний простір заповнюється альтернативними інтерпретаціями: звинуваченнями у вибірковості, твердженнями про «правосуддя переможців», етнонаціональними міфами, політичним запереченням злочинів або героїзацією засуджених. Саме тому інформаційний супровід слід розглядати як частину стратегії протидії безкарності.

Окремий напрям досліджень стосується зв'язку між міжнародним правосуддям, медіа та суспільним сприйняттям. У міжнародних комунікаціях медіа виконують роль посередника між складними юридичними процедурами та масовою аудиторією. Більшість людей не читає повних текстів вироків і процесуальних документів. Їхнє уявлення про міжнародний суд формується через новини, коментарі експертів, заяви політиків, документальні фільми, соціальні мережі, освітні матеріали та комунікацію громадських організацій. Тому якість медійного представлення правосуддя суттєво впливає на його сприйняття. Водночас медіа не є нейтральним каналом передавання інформації. Вони відбирають теми, створюють акценти, використовують певні рамки інтерпретації, персоналізують складні процеси, скорочують юридичні пояснення до зрозумілих сюжетів. У результаті міжнародне правосуддя може бути представлене як боротьба добра і зла, як політичний інструмент, як бюрократична процедура, як акт помсти або як моральне відновлення. Для

дослідника міжнародних комунікацій важливо аналізувати не тільки те, що сказав суд, а й те, як його повідомлення було перетворене медійною системою.

Наукові праці про вплив міжнародних трибуналів на постконфліктні суспільства підкреслюють, що судові процеси самі по собі рідко забезпечують примирення або глибоку соціальну трансформацію. Л.Флетчер та Г.Вайнштайн у дослідженні про насильство та соціальне відновлення критикували перебільшені очікування щодо здатності міжнародних кримінальних процесів самотійно «відремонтувати» суспільство після масових злочинів. Їхній висновок важливий для теми інформаційного супроводу: суд може створити авторитетний правовий запис, але цей запис має бути включений у ширші процеси освіти, пам'яті, громадського діалогу, документування та інституційних змін. Без цього вирoki залишаються важливими юридично, але обмеженими у соціальному впливі [31].

Інший важливий висновок випливає з досліджень Д. Орендліхер щодо впливу ІСТУ на Сербію та Боснію і Герцеговину. Авторка показує, що трибунал поступово «звужував простір для заперечення», тобто створював доказову й правову базу, яка ускладнювала повне ігнорування або виправдання злочинів. Водночас це не означало автоматичного прийняття судової правди всіма групами суспільства. Політичні еліти, національні медіа та колективні ідентичності могли чинити спротив таким висновкам. Це підтверджує, що інформаційний супровід міжнародного правосуддя має справу не лише з браком інформації, а й із конфліктом інтерпретацій [47].

Для міжнародних комунікацій це принципове спостереження. У ситуаціях масового насильства проблема часто полягає не в тому, що аудиторії «нічого не знають», а в тому, що вони перебувають у різних режимах знання. Одні джерела визнають злочини, інші їх заперечують; одні говорять про жертв, інші – про «провокації»; одні посилаються на судові докази, інші – на політичні міфи. Тому інформаційний супровід правосуддя має не лише інформувати, а й працювати з недовірою, травмою, політичними маніпуляціями та конкуренцією пам'яті. Це

вимагає не пропагандистського спрощення, а послідовного пояснення фактів, процедур і доказів.

Важливим компонентом інформаційного супроводу є робота з жертвами та постраждалими громадами. Міжнародне правосуддя часто критикують за віддаленість від тих, хто пережив злочини. Суд може перебувати в іншій країні, використовувати іноземні мови, застосовувати складні процедури та працювати в часовому ритмі, який не збігається з очікуваннями жертв. Тому комунікація з потерпілими має включати пояснення їхніх прав, можливостей участі, механізмів захисту, доступу до інформації та репарацій. Офіційні матеріали Міжнародного кримінального суду окремо визначають жертв як осіб, які зазнали шкоди внаслідок злочинів у межах юрисдикції Суду, а практика МКС передбачає участь потерпілих і репараційний вимір. Для інформаційного супроводу це означає, що жертви не повинні бути лише об'єктами розповіді; вони мають бути аудиторією, учасниками й адресатами правосуддя.

Емпіричні дослідження комунікаційних практик Міжнародного кримінального суду також демонструють, що знання про суд і ставлення до нього залежать від джерел інформації. Наприклад, дослідження П. Вінка та Ф. Фам. щодо Центральноафриканської Республіки аналізувало, як населення отримує інформацію про МКС і які чинники впливають на рівень знань та сприйняття суду. Такі праці важливі, бо переводять дискусію про комунікацію з нормативного рівня на емпіричний: недостатньо проголосити, що суд «інформує громадськість»; потрібно з'ясовувати, чи справді люди розуміють його мандат, чи знають про свої права, чи довіряють джерелам інформації та чи не мають хибних очікувань [50].

Окрему увагу в сучасних дослідженнях привертає цифровий вимір міжнародного правосуддя. Після поширення смартфонів, соціальних мереж, супутникових знімків, відкритих баз даних і OSINT-методів документування міжнародних злочинів стало значно більш публічним і децентралізованим. Громадські організації, журналісти-розслідувачі, волонтерські спільноти та самі жертви можуть фіксувати насильство майже в реальному часі. Це змінює

інформаційний супровід правосуддя: докази та повідомлення про злочини з'являються в публічному просторі раніше, ніж судові рішення, а міжнародні інституції змушені працювати в умовах інформаційної надмірності.

Цифровізація має як переваги, так і ризики. З одного боку, вона розширює можливості документування, дозволяє зберігати візуальні й аудіовізуальні матеріали, перевіряти геолокацію, встановлювати хронологію подій, залучати міжнародну увагу до злочинів. З іншого боку, цифрові матеріали потребують перевірки автентичності, захисту персональних даних, етичного поводження із зображеннями жертв і дотримання стандартів доказування. Для міжнародних комунікацій це означає, що публічність доказів не дорівнює їхній юридичній придатності. Матеріал, який є переконливим для соціальних мереж, не завжди автоматично стає доказом у суді. Тому інформаційний супровід має пояснювати різницю між журналістським викриттям, правозахисним документуванням і судовим доказуванням.

Ця проблема особливо важлива в умовах інформаційної війни. Міжнародні злочини часто супроводжуються не тільки насильством, а й спробами його приховати, виправдати або перекласти відповідальність. Дезінформація може заперечувати сам факт злочину, дискредитувати жертв, атакувати слідчих і суддів, створювати фальшиві докази або просувати версію про «політичну змову». У таких умовах міжнародне правосуддя має діяти обережно: воно не може відповідати на дезінформацію методами пропаганди, але повинно забезпечувати прозоре, доказове й послідовне пояснення своєї роботи. Сила правосуддя полягає не в емоційній мобілізації, а в перевірюваності фактів і процедурній надійності.

Для українського наукового контексту важливим є дослідження діалогу в моделі правосуддя перехідного періоду. Автори, що працюють за цим напрямом, підкреслюють значення професійно підготовленого фасилітованого діалогу для розробки та впровадження моделі перехідного правосуддя в Україні. Це джерело корисне для комунікаційного аналізу, оскільки показує: інформаційний супровід не може бути лише вертикальним інформуванням населення. Він має включати

горизонтальну взаємодію, у якій різні групи можуть артикулювати свій досвід, страхи, очікування та бачення справедливості. У контексті воєнних злочинів, окупації, внутрішнього переміщення та втрати довіри до інституцій така діалогічна складова є не менш важливою, ніж офіційні повідомлення держави або міжнародних судів [4].

Українські праці про перехідне правосуддя також звертають увагу на необхідність фіксації, документування та обліку міжнародних злочинів уже під час триваючого конфлікту. Це має безпосередній комунікаційний вимір. Документування створює не лише майбутню доказову базу, а й публічний сигнал: злочини не залишаються невидимими, досвід жертв фіксується, держава та громадянське суспільство працюють на майбутню відповідальність. Водночас така комунікація має бути виваженою, щоб не шкодити слідству, не розкривати чутливі дані, не травматизувати потерпілих повторно й не перетворювати страждання на медійний ресурс [18].

Отже, інформаційний супровід міжнародного правосуддя можна визначити як систему комунікаційних дій, спрямованих на пояснення мандата, процедур, рішень і значення механізмів відповідальності для внутрішніх і зовнішніх аудиторій. Він включає комунікаційні програми судів, роботу з медіа, публічні звіти, комунікацію з жертвами, освітні матеріали, цифрове документування, протидію дезінформації, діалог із громадами та формування доказово обґрунтованого публічного наративу про злочини. У межах міжнародних комунікацій цей супровід слід аналізувати через кілька питань: хто говорить від імені правосуддя; до яких аудиторій звернене повідомлення; які факти й цінності воно передає; якими каналами поширюється; як його інтерпретують різні групи; які контрнاراتиви йому протидіють.

Наукові дослідження у цій сфері показують, що міжнародне правосуддя не може покладатися лише на юридичну силу своїх рішень. Його суспільний і міжнародний вплив залежить від здатності бути зрозумілим, доступним, доказовим і чутливим до постраждалих. Інформаційний супровід не замінює суду, репарацій або інституційних реформ, але створює умови, за яких ці

механізми можуть бути сприйняті як справедливі. Для подальшого аналізу це має принципове значення: досвід Боснії і Герцеговини, Південної Африки та України слід розглядати не лише через те, які механізми правосуддя були створені, а й через те, як вони пояснювалися, ким визнавалися, кому були адресовані та як діяли в умовах конкуренції наративів.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

2.1. Досвід Боснії та Герцеговини: комунікаційний вимір діяльності Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії

Досвід Боснії та Герцеговини є одним із найважливіших практичних кейсів для аналізу комунікаційної легітимації перехідного правосуддя. Саме тут міжнародне кримінальне правосуддя зіткнулося не лише з потребою встановити індивідуальну відповідальність за масові злочини, а й із проблемою суспільного сприйняття судових рішень у глибоко поділеному післявоєнному середовищі. Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (ІСТУ), створений Радою Безпеки ООН у 1993 році, мав мандат переслідувати осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права на території колишньої Югославії. Для Боснії та Герцеговини його діяльність мала особливе значення, оскільки саме ця держава пережила наймасштабніші наслідки війни 1992–1995 років, включно з етнічними чистками, масовими вбивствами, сексуальним насильством, депортаціями, незаконним утриманням цивільних і геноцидом у Сребрениці [70].

З погляду міжнародних комунікацій ІСТУ є важливим не тільки як судова інституція, а як виробник авторитетного публічного знання про війну. Його вироки, обвинувальні акти, публічні слухання, архіви, пресрелізи, освітні матеріали й outreach-програми сформували одну з найдетальніших документальних баз про злочини на території Боснії та Герцеговини [71]. Водночас цей корпус знання не був автоматично прийнятий усіма аудиторіями. У боснійському суспільстві після війни співіснували різні колективні пам'яті, етнополітичні інтерпретації та медійні рамки. Тому комунікаційний вимір діяльності ІСТУ дає змогу побачити центральну проблему перехідного

правосуддя: юридичне встановлення фактів не завжди означає їх суспільне визнання.

ІСТУ мав значні юридичні результати. Загалом трибунал висунув обвинувачення 161 особі, а його практика стала фундаментальною для розвитку сучасного міжнародного кримінального права. У справах, пов'язаних із Боснією та Герцеговиною, особливе значення мали рішення щодо Сребрениці, Сараєва, Приєдора, Фочі, Вишеграда та інших місць масових злочинів. У справі Радислава Крстича Апеляційна палата ІСТУ у 2004 році підтвердила, що у Сребрениці був вчинений геноцид. Надалі вироки у справах Радована Караджича та Ратка Младича закріпили відповідальність найвищого політичного й військового керівництва боснійських сербів за геноцид у Сребрениці та інші злочини. Ці рішення мали не лише кримінально-правове, а й комунікаційне значення: вони встановлювали межу між документованим фактом і політичним запереченням.

Однак саме приклад Сребрениці показує, що судова істина не автоматично перетворюється на суспільний консенсус. Попри рішення ІСТУ та Міжнародного суду ООН, заперечення або применшення геноциду залишається частиною політичного дискурсу в Республіці Сербській і Сербії. Це означає, що міжнародне правосуддя здатне створити доказову й правову базу, але не може самостійно контролювати її подальше публічне використання. Для комунікаційного аналізу це принциповий висновок: легітимація перехідного правосуддя залежить не тільки від змісту вироку, а й від того, як цей вирок пояснюється, перекладається в освітній і медійний простір, обговорюється в громадах і захищається від політичної ревізії.

У перші роки діяльності ІСТУ ця проблема була недооцінена. Трибунал був створений у Гаазі й значною мірою функціонував як віддалена міжнародна судова структура. Для юристів така дистанція могла бути виправданою потребою незалежності та безпеки процесу. Для постраждалих громад у Боснії та Герцеговині вона часто означала інформаційну й емоційну віддаленість. Люди, яких безпосередньо стосувалися злочини, не завжди розуміли мандат трибуналу, логіку відбору справ, причини тривалості процесів, стандарти

доказування або різницю між індивідуальною й колективною відповідальністю. У такому вакуумі формувались очікування, які суд не міг задовольнити: швидкого покарання всіх винних, однакового представлення страждань усіх груп, морального засудження цілих політичних спільнот або, навпаки, повного підтвердження власного національного наративу.

Саме тому ICTY поступово розвинув Роз'яснювальну програму (Outreach Programme). Її завданням було зробити судові процеси й рішення доступними та зрозумілими для суспільств колишньої Югославії. Програма мала офіси в регіоні, працювала місцевими мовами, проводила публічні заходи, готувала інформаційні матеріали, організовувала зустрічі з молоддю, журналістами, представниками громадянського суспільства, потерпілими та правниками. У комунікаційному сенсі це був перехід від моделі «суд говорить через вирoki» до моделі «суд пояснює свою роботу суспільству». Такий підхід відповідає сучасному розумінню міжнародного правосуддя як процесу, що потребує не тільки юридичної, а й публічної інфраструктури [30].

Показовим елементом цієї програми була серія заходів Bridging the Gap, які проводилися в громадах, де відбувалися тяжкі злочини. Наприклад, захід у Фочі у 2004 році був спрямований на те, щоб представити місцевій аудиторії факти, встановлені трибуналом у справах, пов'язаних із цим містом.

Фоча – місто на сході Боснії і Герцеговини, де під час війни 1992–1995 років боснійські сербські сили здійснювали систематичні переслідування боснійських мусульман, включаючи масові затримання, катування, зґвалтування та сексуальне рабство жінок і дівчат. Саме ці події стали предметом розгляду у справі «Прокурор проти Кунараца, Ковача і Вуковича», яку розглядав Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. У 2001 році трибунал визнав обвинувачених винними у злочинах проти людяності та воєнних злочинах, а рішення стало одним із найважливіших прецедентів у міжнародному кримінальному праві. Суд уперше детально кваліфікував сексуальне рабство як злочин проти людяності та підтвердив, що систематичне

сексуальне насильство може розглядатися як складова широкомасштабної кампанії переслідувань цивільного населення [36].

Для мешканців Фочі ці події були частиною власного досвіду війни. Саме тому проведення комунікаційного заходу в місті мало на меті інформування про діяльність трибуналу та донесення до місцевої громади того, як міжнародний суд встановив факти злочинів, якими були його правові висновки та чому ці рішення мають значення для визнання прав жертв і збереження історичної пам'яті. У ньому брали участь представники ІСТУ, місцевої влади, судових органів, правоохоронних структур, громадянського суспільства та асоціацій жертв. Сам формат був важливим: трибунал не чекав, що громада сама звернеться до складних матеріалів суду, а переносив знання про процеси в локальний простір.

Фочанський приклад демонструє, що інформаційний супровід міжнародного правосуддя виконує кілька функцій. По-перше, він локалізує міжнародне правосуддя, тобто повертає складні юридичні рішення в місце, де відбувалися злочини. По-друге, він створює можливість прямої взаємодії між судовою інституцією та місцевими аудиторіями. По-третє, він працює з конкретними фактами, а не лише з абстрактними закликами до примирення. По-четверте, він визнає, що жертви та громади мають право не тільки бути об'єктом судової процедури, а й розуміти, що саме було встановлено в їхніх справах.

Водночас такі заходи не могли повністю подолати структурні проблеми сприйняття ІСТУ. Однією з них була запізнілість роз'яснювальної та комунікаційної діяльності. Дослідники неодноразово зазначали, що системна комунікація трибуналу з регіоном почалася тоді, коли значна частина суспільних уявлень про нього вже сформувалася під впливом місцевих політичних еліт і медіа. У сербському та частково хорватському політичних дискурсах ІСТУ часто представляли як упереджений або антинаціональний суд. У босняцькому середовищі, навпаки, критика могла бути пов'язана з тим, що покарання здавалися недостатньо суворими, процеси — надто довгими, а кількість обвинувачених — меншою за масштаб пережитого насильства. Отже, ІСТУ одночасно критикували з протилежних позицій: одні вважали його

політизованим інструментом тиску, інші – недостатньо сильним механізмом справедливості [22].

Дослідження Д. Орендліхер щодо впливу ІСТУ у Боснії показує, що трибунал мав особливе значення для жертв і вцілілих, оскільки підтверджував їхній досвід і встановлював відповідальність частини винних. Водночас воно також демонструє обмеженість міжнародного суду як інструменту суспільної трансформації. Для багатьох потерпілих сам факт покарання конкретних осіб був важливим, але не усував відчуття неповної справедливості. Частина винних залишилася непокараною; багато справ перейшли на національний рівень; політичні структури, пов'язані з воєнним минулим, продовжували існувати; а заперечення злочинів залишалося в публічному просторі. Це підтверджує тезу, що міжнародне правосуддя може бути необхідним, але не достатнім елементом перехідного правосуддя [47].

Комунікаційний вимір діяльності ІСТУ слід також аналізувати через взаємодію з національною судовою системою Боснії та Герцеговини. Важливою частиною спадщини трибуналу стало створення й розвиток Відділу з воєнних злочинів Суду Боснії та Герцеговини. Ця інституція мала продовжити розгляд справ, які не могли бути повністю охоплені ІСТУ. Передача знань, доказових матеріалів, процесуального досвіду й стандартів судочинства стала не лише правовим, а й комунікаційним процесом. Вона показувала, що міжнародне правосуддя не має залишатися ізольованим у Гаазі, а повинно створювати можливості для локальної відповідальності [40].

Проте і тут виникали виклики. Національні суди працювали ближче до громад, але були вразливішими до політичного тиску, етнічної недовіри та ресурсних обмежень. Для частини населення міжнародний суд мав більший авторитет через дистанцію від місцевої політики; для іншої частини саме ця дистанція була доказом його «чужості». Національний суд, навпаки, міг виглядати ближчим, але не завжди сприймався як достатньо неупереджений. Така подвійність показує, що легітимність правосуддя не визначається лише

рівнем інституції – міжнародним чи національним. Вона формується через довіру, прозорість, доступність і здатність пояснити власні рішення.

Важливим інструментом комунікації ICTY стали документальні та освітні матеріали, зокрема про Сребреницю, Вишеград, Дубровник, Центральну Боснію та інші справи. Їхня функція полягала не в заміні судових документів, а в адаптації складної правової інформації для ширших аудиторій. Особливо це стосувалося молоді, яка не мала власного досвіду війни, але формувала уявлення про неї через родинну пам'ять, школу, медіа та політичні наративи [72]. Для Боснії та Герцеговини це мало принципове значення, оскільки система освіти після війни залишалася фрагментованою, а інтерпретації подій 1990-х років часто залежали від етнополітичного середовища.

Комунікаційна діяльність ICTY також мала вимір архівування. Трибунал створив великий масив документів: стенограми, вироки, докази, відеозаписи, показання свідків, експертні висновки [73]. Для міжнародного правосуддя архів є не лише адміністративним ресурсом, а й інструментом протидії запереченню. Коли політичні актори намагаються переглянути або спростити минуле, наявність відкритої доказової бази дозволяє повертатися до встановлених фактів. Водночас архів має значення лише тоді, коли він доступний, перекладений, пояснений і включений у роботу журналістів, дослідників, освітян та громадських організацій. Інакше він залишається ресурсом для вузького кола фахівців. Оцінюючи комунікаційний вимір ICTY, важливо уникати двох крайнощів. Перша – вважати трибунал провальним лише тому, що він не забезпечив примирення в Боснії та Герцеговині. Така оцінка покладає на суд функції, які він самостійно виконати не може. Суд може встановлювати індивідуальну відповідальність, документувати факти й формувати юридичні стандарти, але він не може замінити політичні реформи, освіту, меморіальну політику, економічне відновлення й роботу з травмою. Друга крайність – вважати юридичні досягнення ICTY достатніми доказами його повної легітимності. Це також спрощення, оскільки реальний вплив міжнародного

правосуддя визначається не тільки кількістю вироків, а й тим, як ці вирoki входять у суспільний простір.

Практичний аналіз боснійського кейсу дозволяє сформулювати кілька висновків. По-перше, ІСТУ створив авторитетну правову основу для визнання ключових злочинів, зокрема геноциду в Сребрениці, і тим самим звузив простір для повного заперечення. По-друге, комунікаційна робота трибуналу була необхідною, але частково запізнілою; на ранньому етапі інформаційний простір у регіоні значною мірою формувався без активної присутності самого суду. По-третє, роз'яснювальної програми, зокрема Bridging the Gap, показали ефективність локалізованої комунікації, коли правосуддя пояснюється в громадах, яких стосуються конкретні злочини. По-четверте, діяльність трибуналу виявила обмеження міжнародного правосуддя в умовах етнополітичної поляризації, де судові факти конкурують із національними міфами та політичним запереченням.

Отже, досвід Боснії та Герцеговини свідчить, що комунікаційна легітимація перехідного правосуддя не є технічним додатком до судової роботи. Вона визначає, чи буде міжнародне правосуддя сприйняте як віддалена юридична процедура, чи як частина суспільного процесу встановлення відповідальності. ІСТУ продемонстрував силу міжнародного суду у створенні доказової бази та встановленні індивідуальної відповідальності, але також показав, що без ранньої, системної та локально чутливої комунікації юридична істина може залишатися обмеженою в суспільному впливі. Для сучасних конфліктів цей урок є принциповим: правосуддя має не лише відбутися, а й бути поясненим тим, хто пережив злочини, тим, хто сумнівається, і тим, хто перебуває під впливом заперечення або дезінформації.

2.2. Досвід Південної Африки: публічний діалог і символічна політика Комісії правди і примирення

Досвід Південної Африки є одним із найбільш цитованих прикладів перехідного правосуддя, оскільки він показує іншу модель легітимації відповідальності, ніж міжнародні кримінальні трибунали. Якщо діяльність ІСТУ щодо колишньої Югославії будувалася навколо кримінального переслідування, доказування вини й винесення вироків, то Південноафриканська Комісія правди і примирення була заснована на публічному свідченні, визнанні жертв, умовній амністії та символічному переозначенні минулого. Її головне значення для цього дослідження полягає не в тому, що вона стала універсально успішною моделлю, а в тому, що вона перетворила перехідне правосуддя на публічний комунікаційний процес.

Комісія правди і примирення (Truth and Reconciliation Commission, TRC) Південної Африки була створена після завершення режиму апартеїду та перших демократичних виборів 1994 року. Її правову основу становив Закон про сприяння національній єдності та примиренню 1995 року [56]. Комісія мала розслідувати грубі порушення прав людини, вчинені в період з 1 березня 1960 року до 10 травня 1994 року. Такий часовий проміжок охоплював як період інституціоналізованого апартеїду, так і насильство, пов'язане з боротьбою проти нього. У цьому полягала одна з політичних і комунікаційних особливостей TRC: вона не обмежувалася злочинами держави апартеїду, а формально розглядала порушення, вчинені різними сторонами політичного конфлікту. Водночас у центрі її роботи залишалася саме система апартеїду як расово-дискримінаційний порядок, що створив умови для масових порушень прав людини [58].

Структурно TRC складалася з трьох основних комітетів: Комітету з порушень прав людини, Комітету з амністії та Комітету з репарацій і реабілітації. Така будова відображала компромісну природу південноафриканського переходу. Комісія мала не лише слухати жертв і документувати злочини, а й розглядати заяви про амністію від осіб, які повністю розкривали правду про

політично мотивовані злочини. Це відрізняло її від багатьох інших комісій правди. Амністія не була загальною або автоматичною; вона залежала від індивідуальної заяви, політичної мотивації злочину й повного розкриття обставин. Саме ця формула – «правда в обмін на можливість амністії» – стала однією з найбільш дискусійних рис південноафриканської моделі [57].

TRC від самого початку була задумана як публічна інституція. Її завданням було зібрати інформацію для архіву, підготувати закритий звіт для держави, а також зробити насильство апартеїду видимим для суспільства. Публічні слухання стали центральним інструментом цієї роботи. Вони дозволили жертвам і родинам загиблих говорити про досвід, який раніше замовчувався, заперечувався або витіснявся з офіційної історії. У цьому сенсі TRC виконувала не тільки правову, а й комунікаційно-символічну функцію: вона переводила приватну травму в публічно визнаний факт.

За офіційними даними, Комісія отримала близько 21 тисячі заяв від жертв, а приблизно 2 тисячі осіб свідчили під час публічних слухань. Ці цифри важливі не самі по собі, а як показник масштабу суспільного залучення. Південноафриканська TRC не була механізмом, який працював лише з елітами, дипломатами або юристами. Вона створювала простір, де люди з різних регіонів і соціальних груп могли розповісти про вбивства, катування, зникнення, політичні переслідування, насильницьке переміщення, втрату родичів і приниження, пов'язані з расовим режимом. У цьому полягала її відмінність від суто судової моделі: головним комунікатором правди ставав не лише суддя або прокурор, а й сама жертва [57].

Публічні слухання мали кілька функцій. По-перше, вони визнавали жертв як суб'єктів історії, а не лише як об'єкти політичного насильства. По-друге, вони створювали спільний національний простір слухання. Для білого населення, частина якого могла дистанціюватися від щоденного насильства апартеїду, слухання демонстрували конкретні людські наслідки політичної системи. Для чорношкірих громад і родин жертв вони ставали формою публічного підтвердження того, що їхній досвід не є вигадкою, перебільшенням або

приватним болем без суспільного значення. По-третє, слухання створювали емоційний і моральний ефект, якого не може забезпечити лише письмовий звіт [63].

Водночас така публічність мала і ризики. Свідчення жертв могли бути сприйняті медіа передусім як драматичні історії, а не як частина системного аналізу апартеїду. Крім того, повторне проговорення травматичного досвіду в публічному просторі могло мати складні психологічні наслідки. Тому TRC перебувала в напрузі між потребою публічного визнання й ризиком повторної травматизації. Ця напруга є важливою для аналізу будь-якої комунікаційної стратегії перехідного правосуддя: публічність не є автоматичним благом, якщо вона не супроводжується етикою роботи з жертвами, чутливістю до їхнього стану та реальними подальшими діями держави.

Особливу роль у комунікаційній легітимації TRC відіграли медіа. На відміну від багатьох попередніх комісій правди, південноафриканська Комісія працювала в умовах активної теле- і радіотрансляції. Південноафриканська телерадіомовна корпорація висвітлювала слухання, а програма Truth Commission Special Report, яку вів журналіст Макс дю Пріз (Max du Preez), щотижня пояснювала перебіг роботи Комісії. Це суттєво розширило аудиторію TRC. Для багатьох громадян контакт із Комісією відбувався не через безпосередню участь у слуханнях, а через телебачення, радіо й газетні матеріали. У цьому сенсі медіа не просто повідомляли про правосуддя, а фактично стали його частиною.

Дослідниця А. Вердулеге у статті про медійні репрезентації TRC зазначає, що престиж і вплив Комісії значною мірою були пов'язані з інтенсивною медійною увагою. Вона підкреслює подвійність цього процесу: з одного боку, медіа забезпечили прозорість і суспільну присутність TRC; з іншого – медіатизація могла спрощувати складні політичні й правові питання, надаючи перевагу емоційним сценам, персональним історіям і драматичним моментам. Це важливий висновок для міжнародних комунікацій: медіа можуть посилювати легітимність перехідного правосуддя, але водночас змінювати спосіб, у який суспільство розуміє його зміст [75].

Медіа також допомогли створити символічний образ TRC як простору національного очищення. Комісія працювала під головуванням архієпископа Десмонда Туту, чия моральна репутація, релігійна мова й публічна емоційність суттєво впливали на її сприйняття. У публічному дискурсі TRC часто асоціювалася з ідеями прощення, зцілення, убунуту (південноафриканська концепція гуманізму), «райдужної нації» та морального переходу від насильства до демократії. Така символічна політика була важливою для нової Південної Африки, оскільки після апартеїду держава потребувала не лише нової конституції, а й нового національного наративу.

Символічна політика TRC полягала в тому, що Комісія встановлювала факти та пропонувала суспільству певну мову опису минулого. Апартеїд мав бути названий не лише політичним режимом, а системою насильства й порушення людської гідності. Жертви мали бути не маргінальними свідками історії, а центральними носіями моральної правди. Перехід до демократії мав постати не як перемога однієї групи над іншою, а як створення нового політичного співжиття. Саме тому назва Комісії – «правди і примирення» – мала не тільки інституційний, а й символічний зміст: правда подавалася як умова можливого примирення [75].

Однак південноафриканський досвід показує, що символічна політика може одночасно об'єднувати й приховувати конфлікти. Р. Вілсон критикує надмірне протиставлення «африканського» примирення і «західної» каральної справедливості. За його оцінкою, риторика зцілення нації не завжди відповідала уявленням місцевих громад про справедливість. Для багатьох постраждалих справедливість означала не лише можливість розповісти правду, а й покарання винних, матеріальне відшкодування та зміни в повсякденному житті. Це свідчить, що символічне визнання не може повністю замінити юридичну та соціально-економічну відповідальність [76].

Найбільш дискусійним елементом TRC була амністія. З одного боку, амністійний механізм дозволив отримати інформацію, яку інакше було б складно встановити. Особи, причетні до політичного насильства, могли розповідати про

накази, структури, місця поховань, виконавців і приховані обставини злочинів. Для частини родин це мало велике значення, оскільки вони отримували відповіді на питання, які роками залишалися без пояснення. З іншого боку, сама можливість уникнення покарання після повного розкриття правди викликала гостру критику. Для багатьох жертв правда без покарання не була достатньою формою справедливості [43].

У комунікаційному сенсі амністія створювала складне повідомлення. Держава ніби визнавала злочини, давала жертвам голос і водночас пропонувала частині винних уникнути кримінальної відповідальності. Легітимність такого підходу залежала від того, чи сприймалося повне розкриття правди як достатньо вагомий суспільний інтерес. TRC намагалася пояснити амністію не як забуття, а як інструмент встановлення істини. Однак ця аргументація була переконливою не для всіх. Саме тут проявляється головна дилема південноафриканської моделі: вона обрала між максимальною каральною справедливістю та політично можливим розкриттям правди, але наслідки цього компромісу залишилися предметом суперечок.

Критики TRC також звертали увагу на те, що Комісія значною мірою індивідуалізувала злочини апартеїду. М. Мамдані вказував, що TRC зосередилася на жертвах і безпосередніх виконавцях, але недостатньо проаналізувала ширшу систему вигоди, яку створював апартеїд. Іншими словами, Комісія добре показала страждання окремих людей і відповідальність конкретних виконавців, але слабше поставила питання про тих, хто був бенефіціаром расової системи, навіть якщо не брав участі в прямому фізичному насильстві. Це важлива критика для аналізу символічної політики: якщо примирення будується лише навколо пари «жертва – винний», воно може не охопити структурну нерівність, яка переживає сам політичний перехід [43].

Проблема репарацій також стала одним із головних обмежень південноафриканської моделі. Комісія рекомендувала програми відшкодування, реабілітації та символічного визнання жертв, але їх реалізація була неповною й повільною. Human Rights Watch у 2003 році прямо вказувала, що питання правди

та справедливості в Південній Африці залишилися незавершеними, зокрема через слабкість подальших репарацій і недостатність переслідування осіб, яким було відмовлено в амністії. Це означає, що потужна публічна комунікація TRC не була повністю підтримана подальшою державною політикою. Для жертв це могло створювати відчуття, що їх вислухали, але не обов'язково відновили їхні права [35].

Показовим прикладом незавершеності правосуддя є справа «Cradock Four» – чотирьох антиапартеїдних активістів, убитих у 1985 році. Під час TRC окремі представники силових структур визнавали участь у злочинах або пов'язаних діях, однак подальша кримінальна відповідальність залишалася проблемною. У 2020-х роках родини жертв продовжували вимагати відповіді й наполягали на нових розслідуваннях. Цей кейс демонструє довготривалий розрив між публічним встановленням правди й фактичним досягненням юридичної справедливості [54].

Південноафриканська TRC також вплинула на міжнародне уявлення про перехідне правосуддя. Вона стала глобальним символом моделі, у якій публічна правда, свідчення жертв і національний діалог можуть бути не менш важливими, ніж кримінальні процеси. П. Гайнер у дослідженнях комісій правди розглядає південноафриканський досвід як один із найвпливовіших, але водночас наголошує, що комісії правди не слід ідеалізувати: їхня ефективність залежить від мандата, політичного контексту, незалежності, участі жертв, доступу до архівів і здатності держави виконувати рекомендації. Отже, TRC стала не зразком для механічного наслідування, а радше лабораторією, яка показала можливості й межі публічного правосуддя [34].

З погляду міжнародних комунікацій південноафриканський кейс дозволяє виділити кілька практичних уроків. По-перше, публічність може бути джерелом легітимності, якщо вона дає жертвам простір говорити, а суспільству – слухати. По-друге, медіа можуть перетворити механізм перехідного правосуддя на загальнонаціональну подію, але при цьому здатні спрощувати, драматизувати або персоналізувати складні процеси. По-третє, символічна мова примирення

має значення для політичного переходу, але вона не повинна приховувати питання відповідальності, репарацій і структурної нерівності. По-четверте, правда без подальших дій держави може втратити частину своєї легітимуючої сили.

Для порівняння з боснійським кейсом важливо підкреслити відмінність комунікаційних моделей. ICTY був віддаленим міжнародним судом, який спочатку говорив мовою вироків і лише згодом розвинув outreach-програми. Південноафриканська TRC, навпаки, від початку будувала свою легітимність через публічне слухання, національне мовлення, моральний авторитет і символічну політику примирення. Проте обидва кейси показують спільну закономірність: правосуддя не може бути ефективним лише як юридична процедура. Воно має бути пояснене, почуте, включене в суспільний досвід і підтримане реальними інституційними діями.

Досвід Південної Африки демонструє, що публічний діалог може стати центральним механізмом комунікаційної легітимації перехідного правосуддя. TRC зробила видимими злочини апартеїду, надала жертвам публічний голос, створила потужний символічний наратив переходу до демократії та вплинула на глобальну практику комісій правди. Водночас її обмеження – спірність амністії, неповнота репарацій, слабкість подальших переслідувань і недостатня увага до структурних бенефіціарів апартеїду – показують, що комунікація не може замінити матеріальну й юридичну справедливість. Південноафриканська модель є важливою саме тому, що вона одночасно демонструє силу публічного визнання і межі символічного примирення.

2.3. Уроки міжнародного досвіду для сучасних конфліктів

Досвід Боснії та Герцеговини і Південної Африки дає змогу сформулювати кілька практичних уроків для сучасних конфліктів, у яких питання відповідальності за масові порушення прав людини та міжнародні злочини постає не лише як юридична, а й як комунікаційна проблема. Ці кейси різні за

природою. У Боснії та Герцеговині ключову роль відігравав міжнародний кримінальний трибунал, створений для притягнення до індивідуальної відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. У Південній Африці центральним механізмом стала Комісія правди і примирення, яка працювала з публічним свідченням, умовною амністією, моральним визнанням жертв і символічним переозначенням минулого. Однак обидва випадки показують спільну закономірність: перехідне правосуддя не може бути ефективним лише як формальна процедура. Його суспільний вплив залежить від того, як воно пояснюється, кому адресоване, чи залучає жертв і чи здатне протидіяти запереченню злочинів.

Перш за все, варто взяти до уваги, що правосуддя потребує ранньої комунікаційної стратегії. Досвід ІСТУ показав, що навіть сильна юридична інституція може мати обмежений вплив на суспільне сприйняття, якщо її робота тривалий час залишається віддаленою від постраждалих громад. Трибунал створив авторитетну доказову базу, встановив відповідальність за геноцид у Сребрениці та інші злочини, однак його сприйняття в регіоні було нерівномірним. Частина аудиторій бачила в ньому інструмент міжнародної справедливості, інші – зовнішню політизовану структуру. Однією з причин була запізнiла інституціоналізація роз'яснювальної та комунікаційної діяльності. Це не означає, що комунікація могла повністю подолати етнополітичну поляризацію, але вона могла раніше зменшити інформаційний вакуум, у якому закріплювалися ворожі або ревізійні наративи [30].

Для сучасних конфліктів цей урок особливо важливий. Міжнародні розслідування, спеціальні трибунали, комісії, національні прокуратури й правозахисні організації мають пояснювати свою роботу з перших етапів, а не після винесення вироків. Аудиторії повинні розуміти, що саме розслідується, які є обмеження юрисдикції, чому процеси тривають довго, чому не всі винні можуть бути притягнуті до відповідальності одночасно, чим відрізняється політична заява від доказу, а доказ – від судового вироку. Якщо цього не робити, суспільні очікування стають або завищеними, або цинічно заниженими. У

першому випадку люди швидко розчаровуються через повільність правосуддя; у другому – починають вважати міжнародні механізми суто декларативними.

Другий урок стосується локалізації міжнародного правосуддя. Боснійський кейс засвідчив, що міжнародний суд не може залишатися лише «гаазькою» або зовнішньою інституцією. Його рішення мають повертатися в ті громади, яких вони безпосередньо стосуються. Саме тому роз'яснювальні практики ICTY, зокрема заходи Bridging the Gap, були важливими і як інформаційні події, і як спроба наблизити правосуддя до місць злочинів. Коли представники трибуналу приїздили до громад, пояснювали встановлені факти, відповідали на питання й працювали з місцевими аудиторіями, вони частково долали дистанцію між міжнародною юридичною процедурою та локальним досвідом війни.

У сучасних конфліктах локалізація має бути ще глибшою. Вона не повинна обмежуватися перекладом пресрелізів або публікацією рішень на сайтах судів. Потрібні регіональні інформаційні формати, робота з місцевими журналістами, освітні матеріали для шкіл і університетів, партнерство з громадськими організаціями, консультації з родинами жертв, доступні пояснення для внутрішньо переміщених осіб, біженців і громад на деокупованих або постраждалих територіях. У цьому сенсі міжнародне правосуддя має бути комунікаційно наближеним до конкретного людського досвіду [49].

Не менш важливим елементом, який необхідно враховувати у сучасних умовах є те, що жертви мають бути повноправними адресатами й учасниками правосуддя. Південноафриканська TRC показала силу публічного свідчення: жертви отримали можливість говорити, а суспільство – слухати. Це мало вагомий символічний ефект, оскільки досвід насильства був винесений із приватного простору в публічний. Водночас досвід ПАР також показав межі такого підходу: якщо визнання не супроводжується достатніми репараціями, інституційними змінами й подальшою відповідальністю, воно може сприйматися як неповне. Участь жертв не повинна бути зведена до моменту свідчення. Вона має включати право на інформацію, безпечну участь,

консультації, доступ до репарацій і вплив на дизайн механізмів перехідного правосуддя.

Для сучасних конфліктів це означає необхідність підходу, що ставить жертву у центр. Він передбачає замість символічного використання постраждалих у комунікаційних кампаніях реальне врахування їхніх потреб і прав. Жертви можуть мати різні очікування: одні прагнуть кримінального покарання, інші – знайти зниклих родичів, отримати інформацію про місця поховань, повернути майно, отримати компенсацію, відновити документи, забезпечити лікування або захист дітей. Комунікаційна стратегія правосуддя має визнавати цю різноманітність і не підміняти її єдиним героїчним або травматичним образом жертви. Інакше публічна репрезентація може стати не формою визнання, а новим способом спрощення досвіду постраждалих [61].

Варто підкреслити й питання співвідношення правди, відповідальності та примирення. Південноафриканська модель часто інтерпретується як доказ того, що публічне встановлення правди може бути альтернативою масовим кримінальним переслідуванням. Проте така інтерпретація є надто спрощеною. TRC справді зробила правду центральним елементом переходу, але її досвід водночас показав, що правда без достатніх репарацій і без подальшої відповідальності породжує відчуття незавершеності. У Боснії та Герцеговині, навпаки, сильний акцент на кримінальному переслідуванні не забезпечив автоматичного примирення й не усунув заперечення злочинів. Отже, сучасні конфлікти потребують не вибору між судом і правдою, а поєднання кількох механізмів.

Цей висновок відповідає сучасному підходу ООН до перехідного правосуддя, який наголошує на його комплексності. Кримінальні процеси, встановлення правди, репарації, інституційні реформи й гарантії неповторення мають не конкурувати, а взаємно підсилювати одне одного. Якщо суд встановлює індивідуальну відповідальність, комісія або інший механізм правди може показати ширший контекст злочинів. Якщо репарації визнають шкоду жертвам, інституційні реформи мають зменшити ризик повторення порушень.

Якщо комунікаційна політика пояснює всі ці елементи разом, суспільство краще розуміє, чому перехідне правосуддя не зводиться до одного гучного вироку або однієї символічної церемонії.

Ще один важливий урок пов'язаний із небезпекою надмірної символізації. Південноафриканська TRC створила потужний наратив «правди і примирення», який мав велике значення для демократичного переходу. Проте критики, зокрема М.Мамдані та Р.Вілсон, звертали увагу на те, що символічна мова національного зцілення може приховувати структурні проблеми: нерівність, економічні наслідки апартеїду, неповні репарації, відповідальність бенефіціарів системи. Для сучасних конфліктів це застереження є принциповим. Комунікація правосуддя не повинна замінювати політику справедливості. Вона може створити видимість морального завершення, тоді як матеріальні наслідки насильства залишаються невирішеними [43; 76].

Це особливо актуально для конфліктів, де руйнування мають довготривалий соціально-економічний вимір: масове переміщення населення, втрата житла, мінування територій, руйнування інфраструктури, екологічна шкода, травматизація дітей, розрив освітніх і трудових траєкторій. У таких умовах символічне визнання є необхідним, але недостатнім. Воно має бути пов'язане з репараційною політикою, відновленням послуг, доступом до правової допомоги й реформами, які дають людям практичне відчуття справедливості. Якщо цього немає, комунікаційна легітимація стає нестійкою.

Важливий урок, що можна винести з досвіду розглянутих кейсів, полягає в тому, що міжнародне правосуддя має працювати в умовах конкуренції наративів. У Боснії та Герцеговині судові факти ІСТУ не усунули повністю заперечення Сребрениці та інших злочинів. У Південній Африці публічне свідчення не ліквідувало всіх конфліктів пам'яті щодо апартеїду, насильства визвольних рухів і відповідальності різних груп. Це означає, що правосуддя не діє в нейтральному інформаційному середовищі. Воно постійно стикається з політичними спробами переінтерпретувати минуле, применшити відповідальність, створити симетрію між агресором і жертвою або перетворити засуджених на героїв власної групи.

Для сучасних конфліктів ця проблема посилюється через цифрові платформи. Соціальні мережі прискорюють поширення інформації, але також полегшують циркуляцію дезінформації, фальсифікованих матеріалів, конспірологічних пояснень і пропагандистських рамок. Тому комунікація міжнародного правосуддя має бути не реактивною, а системною. Вона повинна не лише відповідати на окремі фейки, а й формувати стійку доказову рамку: які факти встановлено, які джерела перевірені, які процеси тривають, які висновки ще не можна робити, які твердження є маніпулятивними. При цьому правосуддя не може використовувати методи пропаганди, бо його сила полягає саме в процедурності, доказовості й обмеженості тверджень.

Сучасні конфлікти суттєво відрізняються від конфліктів 1990-х років. Воєнні злочини, руйнування цивільної інфраструктури, переміщення населення й наслідки атак часто фіксуються в реальному часі за допомогою смартфонів, супутникових знімків, відео з соціальних мереж, відкритих баз даних, журналістських розслідувань та OSINT-методів. Це відкриває нові можливості для відповідальності, але також створює нові ризики. Публічна видимість злочину не дорівнює його судовій доведеності. Зображення або відео потребують верифікації, збереження метаданих, встановлення ланцюга зберігання, перевірки геолокації й контексту.

Сучасні механізми перехідного правосуддя мають враховувати цю зміну. Якщо в Боснії значна частина доказової бази формувалася через свідчення, документи, екстругації та слідчу роботу після подій, то сьогодні багато матеріалів з'являється майже одразу. Це дає змогу швидше привертати міжнародну увагу, але може шкодити правосуддю, якщо матеріали поширюються без перевірки, розкривають персональні дані жертв або ставлять під загрозу свідків. Тому інформаційний супровід має включати не лише публічне повідомлення про злочини, а й культуру відповідального документування. Тут важливими є міжнародні стандарти, зокрема Берклійський протокол щодо цифрових розслідувань на основі відкритих джерел, який пропонує підходи до збирання, збереження й аналізу відкритих цифрових матеріалів для юридичних цілей [46].

Важливий аспект полягає у врахуванні необхідності координації між різними рівнями правосуддя. Сучасні конфлікти часто породжують багаторівневу архітектуру відповідальності: національні суди, міжнародні суди, гібридні механізми, універсальна юрисдикція в третіх державах, слідчі механізми ООН, громадське документування, санкційні режими, репараційні фонди. Така множинність може бути перевагою, бо жодна інституція не здатна охопити весь масштаб злочинів. Водночас вона створює ризик фрагментації: різні органи можуть дублювати роботу, по-різному комунікувати цілі, створювати конкуренцію за увагу жертв або формувати суперечливі очікування.

Приклад Сирії показує значення механізмів, які працюють із доказами навіть тоді, коли повноцінний судовий процес ще політично ускладнений. Міжнародний, неупереджений та незалежний механізм щодо Сирії не є судом і не має прокурорських повноважень, але збирає, зберігає й аналізує матеріали для підтримки майбутніх або поточних проваджень у компетентних юрисдикціях [39]. Це важлива трансформація перехідного правосуддя: у сучасних конфліктах інфраструктура відповідальності може створюватися до того, як з'явиться можливість повного судового переслідування. Комунікаційно це означає потребу пояснювати суспільству, що підготовка до правосуддя теж є частиною правосуддя, навіть якщо вироки ще не винесені.

Ще один урок стосується освіти й міжпоколінного передавання знання про злочини. ICTY у пізніший період активно працював зі школами й молоддю, а досвід TRC значною мірою увійшов у публічну пам'ять через медіа, архіви, освітні матеріали й громадські дискусії. Для сучасних конфліктів це означає, що перехідне правосуддя має мати освітній вимір. Йдеться не про нав'язування єдиної ідеологічної версії минулого, а про роботу з доказами, правовими категоріями, правами людини, механізмами відповідальності й критичним аналізом джерел. Якщо молодь отримує знання лише через сімейні травми, політичні міфи або соціальні мережі, суспільство ризикує відтворювати конфліктні пам'яті без правової рамки.

Крім того, необхідно враховувати, що моделі перехідного правосуддя не можна механічно переносити з одного контексту в інший. Південноафриканська формула умовної амністії була пов'язана з конкретним політичним переходом від апартеїду до демократії та з балансом сил усередині країни. Боснійська модель міжнародного кримінального переслідування виникла в контексті воєн на Балканах, втручання Ради Безпеки ООН і створення *ad hoc* трибуналу. Для сучасних конфліктів ці приклади не є готовими рецептами. Вони радше показують набір принципів: рання комунікація, участь жертв, доказовість, локалізація, поєднання судових і несудових механізмів, увага до репарацій, протидія запереченню та довгострокова освітня робота.

Особливо обережно слід ставитися до поняття «примирення». У Південній Африці воно було центральним символом переходу, хоча й залишилося суперечливим. У Боснії та Герцеговині примирення виявилось значно складнішим через етнополітичну структуру держави, різні пам'яті війни й політичне використання минулого. У сучасних конфліктах передчасна риторика примирення може бути небезпечною, якщо вона випереджає встановлення фактів, відповідальність і визнання жертв. Примирення не може бути вимогою до жертв «рухатися далі». Воно може бути лише можливим наслідком довгого процесу правди, справедливості, безпеки й неповторення.

Узагальнюючи міжнародний досвід, можна стверджувати, що комунікаційна легітимація перехідного правосуддя має спиратися на кілька принципів. Перший – правова точність: повідомлення про злочини та відповідальність повинні відповідати юридичним категоріям і не підміняти доказування емоційною оцінкою. Другий – доступність: складні процедури мають бути пояснені мовою, зрозумілою для постраждалих громад і міжнародної аудиторії. Третій – участь: жертви й громадянське суспільство мають бути не лише слухачами, а співучасниками формування політики правосуддя. Четвертий – етичність: комунікація не повинна експлуатувати травму або розкривати чутливі дані. П'ятий – стійкість: інформаційна робота має бути тривалою, а не прив'язаною лише до гучних судових подій.

Отже, уроки Боснії та Герцеговини і Південної Африки для сучасних конфліктів полягають не в копіюванні конкретних інституцій, а в розумінні умов, за яких перехідне правосуддя стає суспільно значущим. Боснійський досвід показує силу міжнародного кримінального правосуддя у встановленні індивідуальної відповідальності, але також його обмеження без ранньої та локально чутливої комунікації. Південноафриканський досвід демонструє потенціал публічного свідчення й символічного визнання, але водночас попереджає про небезпеку неповної справедливості без належних репарацій і подальшої відповідальності. Для сучасних конфліктів найбільш продуктивною є комбінована модель: юридична відповідальність, встановлення правди, репарації, інституційні реформи, цифрове документування, робота з пам'яттю та системна комунікація мають розглядатися як взаємопов'язані елементи одного процесу.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНА У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

3.1. Формування міжнародного дискурсу щодо відповідальності Росії після 2022 року

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року питання відповідальності Росії стало одним із центральних у міжнародному політичному, правовому та інформаційному просторі. Його особливість полягає в тому, що дискурс відповідальності формувався одночасно на кількох рівнях: як реакція на порушення Статуту ООН і принципу заборони агресії; як вимога кримінального переслідування за воєнні злочини, злочини проти людяності та можливі елементи геноцидної політики; як питання репарацій і компенсації шкоди; як боротьба за визнання досвіду українських жертв; як елемент ширшого протистояння російській дезінформації. Тому йдеться не лише про юридичний процес, а про формування міжнародного комунікаційного поля, у якому Україна, її союзники, міжнародні організації, судові інституції, правозахисні структури, медіа та експертні спільноти намагалися закріпити розуміння російської війни як міжнародно-протиправної агресії, що потребує відповідальності.

На відміну від багатьох попередніх конфліктів, у випадку України міжнародний дискурс відповідальності почав формуватися майже відразу після початку повномасштабного вторгнення. Уже 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію ES-11/1 «Aggression against Ukraine», у якій засудила агресію Російської Федерації проти України та підтвердила прихильність до суверенітету, незалежності, єдності й територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів. Ця резолюція мала не лише політичне, а й комунікаційне значення: вона закріпила рамку «агресії», а не «кризи», «конфлікту» чи «спеціальної операції». Саме мовна й правова

кваліфікація події стала першим етапом боротьби за міжнародне розуміння війни [64].

Категорія агресії стала основою міжнародного дискурсу, оскільки вона вказує не лише на окремі порушення під час війни, а на сам незаконний акт початку війни. Це принципово важливо. Якщо воєнні злочини стосуються способів ведення бойових дій, поводження з цивільними, військовополоненими, об'єктами цивільної інфраструктури та окупованими територіями, то злочин агресії стосується рішення політичного й військового керівництва застосувати силу проти іншої держави всупереч Статуту ООН. Саме тому український і союзницький дискурс після 2022 року послідовно наголошував: відповідальність Росії має охоплювати не лише виконавців конкретних злочинів, а й тих, хто ухвалив і реалізував рішення про напад.

Водночас уже на ранньому етапі стало зрозуміло, що міжнародна кримінально-правова архітектура має прогалину щодо злочину агресії. Міжнародний кримінальний суд може розслідувати ситуацію в Україні щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, оскільки Україна визнала юрисдикцію Суду щодо злочинів, вчинених на її території. Однак юрисдикція МКС щодо злочину агресії обмежена, зокрема тоді, коли держава-агресор не є стороною Римського статуту. Саме ця прогалина стала одним із головних аргументів на користь створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. У комунікаційному сенсі це сформувало окрему рамку: «без відповідальності за агресію правосуддя буде неповним» [38].

Паралельно з дискурсом агресії формувався дискурс воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Його джерелами стали повідомлення українських органів влади, правозахисних організацій, журналістські розслідування, матеріали міжнародних організацій, звіти Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, висновки Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування щодо України, звіти Московського механізму ОБСЄ та подальші процеси Міжнародного кримінального суду. Уже у квітні 2022 року експерти Московського механізму ОБСЄ представили звіт про порушення міжнародного

гуманітарного права, прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні після 24 лютого 2022 року. Надалі ці висновки розширювалися в наступних звітах, зокрема щодо депортації дітей, свавільного позбавлення волі цивільних і поводження з українськими військовополоненими [48].

Важливим джерелом міжнародного дискурсу стали звіти Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування щодо України. У звіті 2023 року Комісія зазначала, що російські органи влади вчинили широкий спектр порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, багато з яких становлять воєнні злочини: умисні вбивства, напади на цивільних, незаконне утримання, тортури, зґвалтування, примусові переміщення й депортації дітей [66]. У дискурсивному плані ці звіти виконували подвійну функцію: вони документували факти для майбутньої відповідальності й водночас надавали міжнародним медіа, дипломатам і правозахисникам доказово обґрунтовану мову опису російських злочинів.

Особливе місце у формуванні міжнародного дискурсу посіла тема депортації та примусового переміщення українських дітей. Саме вона стала першою підставою для ордерів Міжнародного кримінального суду щодо найвищого політичного рівня Росії. 17 березня 2023 року Палата попереднього провадження II МКС видала ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової у зв'язку з імовірною відповідальністю за воєнний злочин незаконної депортації та переміщення українських дітей з окупованих територій України до Російської Федерації [38]. Комунікаційне значення цього рішення було значним: міжнародний дискурс відповідальності перестав стосуватися лише «безіменних російських військових» і був прямо пов'язаний із персональною відповідальністю російського президента та посадовці, відповідальної за політику щодо дітей.

Тема дітей стала особливо впливовою не лише через юридичну кваліфікацію, а й через моральну очевидність порушення. Вона дозволила міжнародній аудиторії сприймати російські злочини не як абстрактні порушення правил війни, а як політику, спрямовану на руйнування родинних зв'язків,

ідентичності й майбутнього українського суспільства. Водночас саме ця тема вимагає обережності: її не можна зводити лише до емоційної мобілізації. Для правового дискурсу важливо, що йдеться про конкретні дії, які можуть бути кваліфіковані за міжнародним гуманітарним правом і Римським статуттом: незаконне переміщення, депортація, зміна громадянства, усиновлення або перешкоджання поверненню дітей. У цьому полягає відмінність між моральним обуренням і юридичною аргументацією.

Ще одним важливим елементом стало використання Міжнародного суду ООН. Україна звернулася до Суду 26 лютого 2022 року у справі щодо тверджень Росії про нібито геноцид у Донецькій і Луганській областях. Українська позиція полягала в тому, що Росія неправомірно використала звинувачення в геноциді як виправдання агресії. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН ухвалив тимчасові заходи, зокрема зобов'язав Росію негайно припинити воєнні дії, розпочаті 24 лютого 2022 року [37]. Комунікаційно ця справа була важливою, бо Україна не лише заперечувала російський наратив про «захист від геноциду», а й юридично повертала його проти Росії: агресор намагався легітимувати напад мовою запобігання злочину, але саме це твердження стало предметом міжнародного судового розгляду.

Таким чином, у міжнародному дискурсі після 2022 року сформувалося кілька взаємопов'язаних правових рамок. Перша – агресія як первинне порушення міжнародного порядку. Друга – воєнні злочини та злочини проти людяності як системні порушення під час ведення війни й окупації. Третя – депортація дітей як особливо видима й морально сильна тема, що має одночасно гуманітарний, правовий і ідентифікаційний вимір. Четверта – репарації як наслідок міжнародно-протиправних діянь Росії. П'ята – боротьба з дезінформацією та запереченням як умова міжнародного визнання відповідальності.

Репараційний дискурс набув інституційного оформлення після ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН резолюції ES-11/5 «Сприяння забезпеченню правового захисту та відшкодування шкоди за агресію проти України» 14

листопада 2022 року. У ній було визнано потребу створення міжнародного механізму відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні, а також рекомендовано створити міжнародний реєстр збитків [65]. У 2023 році Рада Європи створила Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, як розширену часткову угоду. Його мандат полягає у документальному обліку доказів і заяв щодо шкоди, втрат або збитків, завданих з 24 лютого 2022 року на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів [23].

Цей крок змінив рамку міжнародної дискусії: відповідальність Росії почала означати не лише покарання винних, а й матеріальне відшкодування шкоди. Для міжнародних комунікацій це має велике значення, оскільки поняття «репарації» переводить дискурс із площини морального засудження в площину конкретних вимог: хто має відшкодувати, кому, за яку шкоду, на підставі яких доказів і через який механізм. Водночас репараційний дискурс залишається складним, оскільки міжнародне право не пропонує простого механізму конфіскації суверенних активів держави-агресора без політичних і правових суперечок. Тому тема репарацій одночасно мобілізує підтримку України й виявляє межі наявної міжнародної правової системи.

Важливим етапом стала поява багаторівневої інфраструктури розслідування. Уже в березні 2022 року за підтримки Eurojust було створено спільну слідчу групу щодо ймовірних основних міжнародних злочинів в Україні. Спочатку її сформували Україна, Литва та Польща, згодом до неї долучилися інші держави, а також Міжнародний кримінальний суд, Європол і представники США через окремі механізми співпраці [27]. У 2023 році при Eurojust розпочав роботу Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України. Ці інституційні кроки сприяли формуванню дискурсу не лише про «засудження Росії», а про практичне збирання доказів і підготовку справ.

Саме доказовість стала однією з ключових характеристик міжнародного дискурсу відповідальності Росії. У сучасних конфліктах інформація про злочини з'являється майже в реальному часі, однак міжнародне правосуддя потребує

перевірених доказів, ланцюга збереження матеріалів, свідчень, експертиз і процесуальних стандартів. Тому український кейс після 2022 року показав напругу між швидкістю медійного повідомлення та повільністю юридичної верифікації. Міжнародна аудиторія часто очікує швидких рішень, але судові процедури потребують часу. Це створює комунікаційний ризик: повільність правосуддя може сприйматися як безсилля, хоча насправді вона є наслідком вимоги доказовості.

У 2023–2026 роках дискурс відповідальності Росії поступово інституціоналізувався довкола ідеї спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Рада Європи пояснює, що такий трибунал має розслідувати, переслідувати й судити осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочин агресії проти України, а його створення покликане закрити прогалину, пов'язану з обмеженнями юрисдикції МКС щодо цього злочину [24]. У травні 2026 року Європейська комісія заявила про вирішальні кроки для забезпечення відповідальності за російську агресію, вказавши, що спеціальний трибунал матиме повноваження розслідувати й переслідувати найвище політичне та військове керівництво Росії за злочин агресії. Це свідчить, що дискурс відповідальності перейшов від загальних заяв до проектування конкретної інституції [28].

Однак цей процес не позбавлений складнощів. У науковій і експертній дискусії щодо спеціального трибуналу обговорюються питання юрисдикції, імунітетів чинних високопосадовців, співвідношення з МКС, моделі створення, рівня міжнародної легітимності та ризику вибіркового правосуддя. Саме тому дискурс відповідальності Росії не можна описувати як одностайний і безпроблемний. Він має сильну нормативну основу, оскільки агресія Росії є очевидним порушенням заборони застосування сили, але його інституційна реалізація залежить від політичної волі держав, правових конструкцій і здатності пояснити міжнародній аудиторії, чому спеціальний механізм не є винятковим «правосуддям для одного випадку», а відповіддю на реальну прогалину міжнародної кримінальної юстиції.

Критичного аналізу потребує також географія міжнародного визнання. Хоча західні держави, ЄС, Рада Європи, країни G7 та значна частина правозахисної спільноти підтримали рамку відповідальності Росії, глобальний консенсус не є повним. Голосування в Генеральній Асамблеї ООН показали широку підтримку України, але також наявність держав, які утримувалися або уникали жорсткої правової мови щодо Росії. Причини різні: антизахідні настрої, залежність від Росії, недовіра до міжнародного кримінального правосуддя, пам'ять про вибірковість Заходу в інших конфліктах, економічні інтереси, прагнення зберігати нейтралітет. Це означає, що міжнародний дискурс відповідальності Росії формується в умовах конкуренції не лише з російською пропагандою, а й з ширшими уявленнями про нерівність міжнародного порядку.

Саме тут проявляється головний комунікаційний виклик. Для частини міжнародної аудиторії відповідальність Росії є питанням захисту Статуту ООН, суверенітету, прав людини й заборони агресії. Для іншої частини вона може сприйматися як черговий приклад західного вибіркового застосування міжнародного права. Російська дипломатія активно використовує цю другу рамку, намагаючись представити війну проти України як частину ширшого конфлікту із Заходом, а не як агресію проти суверенної держави. У цьому сенсі боротьба за міжнародний дискурс відповідальності Росії є також боротьбою за те, чи буде український випадок прочитаний як універсальне питання міжнародного права, чи як елемент геополітичного протистояння.

На інформаційному рівні Росія від початку повномасштабного вторгнення намагалася нав'язати альтернативні рамки: «спеціальна воєнна операція», «денацифікація», «захист Донбасу», «превентивна самооборона», «боротьба з НАТО», заперечення атак на цивільних або звинувачення України в інсценуванні злочинів. Дослідження інформаційних маніпуляцій у російському медіапросторі після 2022 року показують, що російські державні й пов'язані з державою медіа використовували встановлення порядку денного, фреймінг та праймінг для виправдання війни та зміщення уваги з відповідальності Росії на нібито загрози з боку України або Заходу [33]. Це означає, що дискурс відповідальності

формується не в порожньому просторі, а в умовах активної контркомунікації агресора.

У відповідь міжнародні інституції й уряди демократичних держав дедалі більше поєднували правову мову з мовою інформаційної стійкості. Звіти ООН, ОБСЄ, Eurojust, МКС, правозахисних організацій і незалежних дослідницьких центрів стали не лише документами для юристів, а й джерелами для публічного спростування російських наративів. Проте тут важливо зберігати межу між доказовою комунікацією та політичною пропагандою. Якщо Україна та її партнери прагнуть легітимізувати вимогу відповідальності, вони мають спиратися не лише на моральну очевидність російської агресії, а й на юридично точні формулювання, перевірені факти, прозорі джерела та визнання складності міжнародного правосуддя.

Отже, після 2022 року міжнародний дискурс щодо відповідальності Росії пройшов кілька етапів. Перший – швидке політичне й правове означення повномасштабного вторгнення як агресії. Другий – документування воєнних злочинів і порушень прав людини міжнародними організаціями, правозахисними структурами й національними органами. Третій – персоналізація відповідальності через ордери МКС, передусім у справі депортації українських дітей. Четвертий – інституціоналізація репараційного дискурсу через резолюцію Генеральної Асамблеї ООН і Реєстр збитків. П'ятий – просування ідеї спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Шостий – боротьба за міжнародне визнання цієї рамки в умовах російської дезінформації, політичної обережності частини держав і критики вибірковості міжнародного правосуддя.

Для подальшого аналізу важливо зафіксувати: міжнародний дискурс відповідальності Росії не є лише результатом української дипломатичної активності або західної політичної підтримки. Він формується на перетині права, доказів, інституцій, моральних аргументів, медійних образів і геополітичних інтересів. Його сила полягає в тому, що він спирається на базові норми міжнародного порядку: заборону агресії, захист цивільних, права жертв, обов'язок розслідувати міжнародні злочини й принцип репарацій. Його слабкість

полягає в обмеженості механізмів примусу, тривалості судових процедур, різному рівні підтримки у світі та постійній конкуренції з російськими дезінформаційними наративами. Саме ці умови визначають місце України в системі міжнародних комунікацій щодо відповідальності за воєнні злочини.

3.2. Комунікаційні практики України щодо просування теми трибуналу, репарацій та захисту прав жертв

Після 24 лютого 2022 року Україна опинилася в ситуації, коли питання міжнародної відповідальності Росії потрібно було просувати одночасно в кількох площинах: юридичній, дипломатичній, медійній, цифровій і гуманітарній. На відміну від класичних моделей перехідного правосуддя, які часто починають працювати після завершення конфлікту, український випадок характеризується тим, що комунікація правосуддя відбувається під час триваючої війни. Це суттєво змінює її логіку. Українські інституції та громадянське суспільство не лише пояснюють уже ухвалені судові рішення, а й формують міжнародний запит на майбутні механізми відповідальності, збирають докази, мобілізують підтримку, працюють із жертвами та протидіють російському запереченню злочинів.

Комунікаційні практики України можна умовно поділити на чотири напрями. Перший – дипломатично-правова адвокація спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Другий – просування репараційного механізму та Реєстру збитків. Третій – документування воєнних злочинів і залучення громадян до фіксації доказів. Четвертий – комунікація про захист прав жертв, передусім дітей, депортованих або примусово переміщених Росією. Ці напрями не існують окремо. Вони формують єдину рамку: Росія має не лише бути політично засуджена, а й юридично притягнута до відповідальності, зобов'язана компенсувати шкоду, а права постраждалих мають бути визнані й захищені.

Першим і найбільш політично виразним напрямом стала адвокація спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Її комунікаційна

логіка ґрунтується на простому, але юридично важливому аргументі: Міжнародний кримінальний суд може розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид на території України, однак має обмеження щодо злочину агресії, оскільки Росія не є державою-учасницею Римського статуту. Тому без окремого механізму відповідальність за саме рішення розпочати війну може залишитися неповною. Цей аргумент став основою української дипломатичної комунікації на рівні Офісу Президента, Міністерства закордонних справ, Офісу Генерального прокурора, парламентської дипломатії та міжнародних партнерів.

Важливо, що Україна комунікує спеціальний трибунал не як інструмент політичної помсти, а як спосіб закрити прогалину міжнародного кримінального правосуддя. У цьому полягає принципова різниця між емоційним закликком «покарати Росію» і правовою аргументацією щодо злочину агресії. Українська комунікація намагається закріпити тезу, що агресія є «первинним злочином», без якого не відбулися б подальші масові порушення: обстріли цивільної інфраструктури, окупація, депортації, катування, сексуальне насильство, руйнування міст і переміщення мільйонів людей. Саме тому відповідальність за агресію подається як рамкова умова всього подальшого правосуддя.

Практично ця комунікація здійснювалася через кілька форматів. По-перше, через міжнародні коаліції та експертні групи, зокрема Коаліція держав щодо створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Її робота мала не лише юридичний, а й комунікаційний ефект: участь десятків держав і міжнародних організацій показувала, що ідея трибуналу не є виключно українською вимогою, а поступово набуває міжнародної інституційної підтримки. По-друге, через високорівневі конференції та публічні дипломатичні події, де тема відповідальності Росії була пов'язана з ширшим порядком денним захисту Статуту ООН і неприпустимості агресії як способу міжнародної політики. По-третє, через системне пояснення різниці між воєнними злочинами та злочином агресії [25].

Показовим прикладом є процес політичного оформлення спеціального трибуналу в межах Ради Європи. Після роботи Core Group у 2025 році було схвалено правові інструменти для створення трибуналу, а у червні 2025 року Україна та Рада Європи підписали угоду щодо його створення. У комунікаційному сенсі ця подія стала не лише юридичним кроком, а й символічним повідомленням: відповідальність за агресію переходить із площини адвокатури в площину інституційного будівництва. Для України це було важливо ще й тому, що Рада Європи позиціонує себе як простір прав людини, верховенства права й демократичних стандартів. Отже, трибунал у такій рамці подається не як геополітичний інструмент Заходу, а як відповідь європейської правової системи на руйнування міжнародного порядку.

Другий напрям – комунікація щодо репарацій і Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України [9]. На відміну від теми трибуналу, яка орієнтована переважно на відповідальність керівництва за злочин агресії, репараційна комунікація має більш безпосередній зв'язок із досвідом мільйонів постраждалих. Вона переводить міжнародне правосуддя з рівня високої політики в площину конкретного питання: як людині зафіксувати втрату житла, вимушене переміщення, шкоду здоров'ю, втрату майна чи інші наслідки російської агресії.

Створення Реєстру збитків стало важливим комунікаційним кроком, тому що воно дало громадянам зрозумілий інституційний канал для заявлення шкоди. Українська держава та міжнародні партнери подають Реєстр не як готовий механізм негайної компенсації, а як перший етап майбутнього компенсаційного механізму. Це важливе уточнення, оскільки завищені очікування могли б швидко підірвати довіру до процесу. У цьому випадку ефективна комунікація має пояснювати: подання заяви не означає автоматичної виплати, але створює документовану основу для майбутнього розгляду й компенсації.

Особливістю українського підходу є цифровізація репараційної комунікації. Подання заяв до Реєстру здійснюється через портал «Дія», що робить механізм ближчим до громадян і вписує міжнародну процедуру в уже знайому інфраструктуру державних цифрових сервісів [10]. Це має кілька

наслідків. По-перше, репарації перестають бути абстрактним міжнародно-правовим поняттям і набувають форми конкретної дії: зайти на портал, обрати категорію, подати інформацію, додати докази. По-друге, цифровий формат дозволяє масштабувати процес у країні з мільйонами постраждалих. По-третє, він формує образ України як держави, яка не лише вимагає компенсації від Росії на міжнародному рівні, а й створює для громадян практичні інструменти фіксації шкоди.

Водночас цифровізація має обмеження. Частина постраждалих може не мати доступу до стабільного інтернету, цифрових документів, електронного підпису або достатньої цифрової грамотності. Особливо це стосується людей старшого віку, мешканців прифронтових територій, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб у складних життєвих обставинах. Тому комунікація Реєстру не може бути лише онлайн-інструкцією. Вона має включати допомогу через ЦНАПи, правозахисні організації, юридичні клініки, місцеве самоврядування, соціальних працівників і громадські приймальні. Інакше цифровий механізм, покликаний зробити репарації доступними, може відтворити нерівність доступу до правосуддя.

Третій напрям – документування воєнних злочинів і комунікація про доказову базу. В Україні після 2022 року виникла унікальна ситуація поєднання державного, міжнародного та громадського документування. З одного боку, Офіс Генерального прокурора створив ресурс warcrimes.gov.ua для повідомлень про воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені російськими військовими [7]. З іншого боку, громадянське суспільство розгорнуло власні ініціативи, серед яких особливо помітними є коаліція «Україна. П'ята ранку» [16] та ініціатива «Tribunal for Putin» [62]. Вони збирають і документують події, які можуть мати ознаки злочинів за Римським статутом: воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Комунікаційне значення цих ініціатив полягає в тому, що вони поєднують правозахисне документування з публічною адвокацією. Йдеться не лише про накопичення масиву даних для майбутніх судів, а й про формування

міжнародного розуміння масштабу російського насильства. Наприклад, Tribunal for Putin працює як мережа організацій у різних регіонах України, що дозволяє фіксувати злочини локально, але представляти їх як частину загальної картини агресії. Такий підхід є важливим для міжнародних комунікацій: локальні свідчення й факти не залишаються розпорошеними, а перетворюються на доказово структурований наратив про системний характер російських злочинів.

Коаліція «Україна. П'ята ранку» також має символічний комунікаційний вимір. Її назва відсилає до ранку 24 лютого 2022 року, тобто до моменту, коли повномасштабна агресія стала безпосереднім досвідом для українського суспільства. У цьому випадку бренд правозахисної коаліції виконує не рекламну, а меморіально-комунікаційну функцію: він фіксує час початку нового етапу війни та перетворює його на знак громадянської мобілізації заради документування злочинів [17]. Це показує, що комунікація правосуддя може працювати не лише через офіційні юридичні терміни, а й через символи, зрозумілі суспільству.

Водночас документування воєнних злочинів потребує обережності. Публічне поширення історій жертв, фото, відео й свідчень може сприяти міжнародній увазі, але також створювати ризики для приватності, безпеки, гідності постраждалих і якості майбутніх проваджень. Саме тому професіоналізація документування є одним із ключових викликів. Сучасні дослідження громадського документування злочинів в Україні вказують на напругу між локальним знанням, швидкістю реагування, міжнародними стандартами доказування та етикою роботи з потерпілими. Для комунікаційної практики це означає: не кожне свідчення має бути негайно публічним, не кожне зображення має використовуватися в кампаніях, а право жертви на гідність важливіше за медійну ефектність.

Четвертий напрям – комунікація про захист прав жертв, особливо українських дітей, депортованих, примусово переміщених або утримуваних на окупованих територіях і в Росії. Ініціатива Bring Kids Back UA [21] стала однією з найпомітніших українських комунікаційних платформ у цій сфері. Її сила

полягає в поєднанні гуманітарного, правового та дипломатичного вимірів. Вона не лише повідомляє про проблему депортації дітей, а й формує рамку дії: знайти дитину, встановити її місце перебування, повернути, забезпечити реабілітацію та домагатися відповідальності винних.

Комунікація Bring Kids Back UA відрізняється від загальної комунікації про воєнні злочини тим, що її центральним суб'єктом є дитина як носій особливого захисту. Це змінює мову повідомлень. Акцент переноситься з абстрактної категорії «порушення міжнародного гуманітарного права» на конкретну шкоду: розрив із родиною, зміна ідентичності, примусова русифікація, усиновлення або утримання в іншому правовому й культурному середовищі. Водночас ефективність цієї комунікації залежить від здатності не перетворити дітей на емоційний символ без правового змісту. Саме тому українська рамка поєднує гуманітарний заклик «повернути дітей» із юридичною тезою про незаконну депортацію та примусове переміщення як міжнародний злочин.

Важливим елементом стала міжнародна коаліція за повернення українських дітей, започаткована Україною та Канадою у 2024 році. Вона виконує не лише дипломатичну, а й комунікаційну функцію: проблема депортованих дітей перестає бути суто українським питанням і стає предметом координованих дій держав та міжнародних організацій. Коаліційний формат дозволяє Україні розподілити комунікаційне навантаження: про проблему говорять не лише українські посадовці, а й партнери, які можуть доносити її до власних суспільств і політичних аудиторій. Це особливо важливо в умовах втоми від війни та конкуренції міжнародних криз.

У межах цієї теми показовими є також мистецькі та символічні кампанії, наприклад інсталяції й публічні акції, присвячені “порожнім ліжкам” українських дітей. Їхня функція полягає в тому, щоб перекласти складну юридичну проблему на візуальну мову відсутності. Порожнє ліжко не описує всіх юридичних деталей депортації, але воно створює сильний образ втрати, який може бути зрозумілим міжнародній аудиторії без спеціальної підготовки. Такі

практики ефективні тоді, коли вони не відриваються від доказової бази та правової рамки. Інакше символічна кампанія може викликати співчуття, але не привести до політичної дії.

Окрему роль у просуванні теми відповідальності відіграють міжнародні конференції та платформи на кшталт United for Justice і Restoring Justice for Ukraine. Вони виконують функцію не лише експертного обміну, а й регулярного оновлення міжнародного порядку денного. Для України такі події важливі з кількох причин. По-перше, вони утримують тему відповідальності Росії в полі зору урядів, прокурорів, міжнародних судових інституцій і правозахисних організацій. По-друге, вони дозволяють тематизувати окремі аспекти злочинів: атаки на цивільну інфраструктуру, сексуальне насильство, депортацію дітей, злочини проти військовополонених, шкоду довкіллю. По-третє, вони створюють публічний образ України як держави, яка не тільки обороняється, а й працює над правовою відповіддю на агресію [13].

Конференція United for Justice: Accountability for Attacks Against Civilian Objects у Києві у вересні 2024 року є показовим прикладом такої практики. Її фокус на атаках проти цивільних об'єктів дозволив структурувати комунікацію навколо конкретного типу злочинів: руйнування енергетичної, зернової, портової, медичної та освітньої інфраструктури. Це важливо, тому що міжнародна аудиторія часто сприймає війну через окремі події, тоді як українська комунікація намагається показати системність атак на цивільне життя. У такий спосіб тема відповідальності набуває не лише кримінального, а й соціально-гуманітарного виміру [12].

Комунікаційна практика України має ще одну особливість: вона активно використовує персоналізацію відповідальності. У публічному дискурсі постійно наголошується, що відповідальність має нести не абстрактна «Росія» як держава, а конкретні політичні, військові та адміністративні посадовці, командири й виконавці. Це важливо для міжнародного кримінального права, яке ґрунтується на індивідуальній відповідальності. Водночас Україна не відмовляється від тези про відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права, особливо в

репараційному вимірі. Отже, комунікація поєднує два рівні: індивідуальну кримінальну відповідальність і міжнародно-правову відповідальність держави.

Це поєднання має значення для легітимації українських вимог. Якщо говорити лише про колективну провину Росії, виникає ризик спрощення й посилення російських контрнарративів про «русофобію». Якщо говорити лише про окремих виконавців, втрачається системний характер агресії та роль державної політики. Тому більш точна комунікаційна рамка полягає в розмежуванні: держава Росія відповідає за міжнародно-протиправну агресію та шкоду, а конкретні особи – за злочини, у яких буде доведено їхню індивідуальну відповідальність. Така мова є менш емоційною, але більш стійкою з погляду міжнародної легітимності.

Варто також зазначити, що українські комунікаційні практики спираються не лише на державні інституції. Правозахисні організації, розслідувальні журналісти, адвокаційні групи, юридичні експерти, волонтерські ініціативи та міжнародні партнери стали частиною ширшої екосистеми відповідальності. Це має переваги: громадянське суспільство часто має більшу довіру в окремих аудиторіях, швидше реагує, працює ближче до постраждалих і може говорити мовою прав людини без обмежень дипломатичного протоколу. Проте така множинність акторів створює й ризики: різні ініціативи можуть використовувати різні цифри, терміни, акценти або очікування, що ускладнює єдину комунікацію.

Критично оцінюючи український досвід, слід визнати, що його сила полягає у високій швидкості мобілізації, цифровій адаптивності, поєднанні державних і громадських ресурсів та здатності перетворювати юридичні теми на зрозумілі міжнародні повідомлення. Україна не чекала завершення війни, щоб говорити про відповідальність. Вона створювала доказові, дипломатичні й комунікаційні механізми в режимі реального часу. Це дозволило втримати тему російських злочинів у міжнародному порядку денному та поступово перевести її з рівня морального засудження в площину інституційних рішень: ордерів МКС, Реєстру збитків, спеціального трибуналу, міжнародної коаліції щодо дітей.

Водночас є і слабкі місця. По-перше, комунікація відповідальності може бути перевантажена великою кількістю тем: трибунал, репарації, депортація дітей, воєнні злочини, екоцид, сексуальне насильство, атаки на інфраструктуру, полонені, зниклі безвісти. Для міжнародної аудиторії це створює ризик розсіювання уваги. По-друге, складні юридичні механізми часто важко пояснити без спрощення. По-третє, частина українських повідомлень є ефективною для західної аудиторії, але менш переконливою для держав Глобального Півдня, де існує скепсис щодо вибіркової міжнародного правосуддя. По-четверте, довготривалість війни створює ризик інформаційної втоми, а отже потребує не лише емоційних кампаній, а стабільної доказової комунікації.

Отже, комунікаційні практики України щодо трибуналу, репарацій і захисту прав жертв демонструють трансформацію перехідного правосуддя в умовах триваючої міжнародної агресії. Україна не лише звертається до міжнародного права, а й активно конструює інфраструктуру його публічного пояснення: через дипломатичну адвокацію спеціального трибуналу, цифрове подання заяв до Реєстру збитків, платформи документування воєнних злочинів, громадські правозахисні коаліції, міжнародні конференції, кампанії з повернення дітей і роботу з жертвами. Ці практики не гарантують швидкого правосуддя, але створюють умови, за яких відповідальність Росії стає не абстрактною вимогою, а поступово інституціоналізованим міжнародним процесом.

3.3. Виклики міжнародної легітимації: конкуренція наративів, дезінформація, асиметрія інформаційних ресурсів

Міжнародна легітимація вимог України щодо відповідальності Росії не є автоматичним наслідком самого факту агресії або наявності доказів воєнних злочинів. Навіть тоді, коли правова позиція є сильною, вона має бути переконливо пояснена різним міжнародним аудиторіям, захищена від дезінформації та вписана в ширший політичний контекст. Саме тому в

українському випадку боротьба за справедливість відбувається не лише в судах, міжнародних організаціях і дипломатичних переговорах, а й у глобальному інформаційному просторі, де конкурують різні інтерпретації війни, відповідальності, жертв і міжнародного права.

Проблема міжнародної легітимації полягає в тому, що юридична очевидність агресії для України та її найближчих партнерів не завжди перетворюється на однаково сильне політичне розуміння в інших регіонах світу. Для значної частини європейських держав війна Росії проти України сприймається як прямий виклик європейській безпеці, Статуту ООН, принципу територіальної цілісності та забороні застосування сили. Однак для частини держав Глобального Півдня ця війна часто прочитується крізь інші рамки: конкуренцію великих держав, критику західної гегемонії, економічні наслідки санкцій, продовольчу й енергетичну безпеку, досвід колоніалізму та недовіру до вибіркового застосування міжнародного права. Саме тому українська комунікація має справу не лише з російською пропагандою, а й із глибшими структурами міжнародної недовіри.

Перший виклик – конкуренція наративів щодо самої природи війни. Українська та підтримувана більшістю західних держав рамка визначає війну як неспровоковану агресію Російської Федерації проти суверенної держави. Ця рамка спирається на резолюції Генеральної Асамблеї ООН, рішення міжнародних судових інституцій, звіти правозахисних організацій і документування злочинів. Натомість російська рамка намагається витіснити поняття агресії та замінити його іншими поясненнями: «самооборона», «захист Донбасу», «боротьба з НАТО», «денацифікація», «громадянський конфлікт», «геополітична відповідь на Захід». Усі ці формули мають спільну функцію: вони намагаються розмити відповідальність Росії за початок війни.

Для теми перехідного правосуддя це має принципове значення. Якщо війна описується як «конфлікт двох сторін» без чіткого визнання агресора, тоді слабшає аргументація щодо спеціального трибуналу, репарацій і міжнародної відповідальності держави. Якщо ж війна визначається як агресія, то логічним

стає питання про відповідальність політичного й військового керівництва Росії, відшкодування шкоди та гарантії неповторення. Отже, мовна рамка не є нейтральною. Вона визначає, які правові механізми виглядають обґрунтованими, а які – надмірними або політизованими.

Другий виклик пов'язаний із російською дезінформацією. Російська інформаційна стратегія не обов'язково спрямована на те, щоб переконати всі аудиторії в одній узгодженій версії подій. Значно частіше вона працює через множення суперечливих пояснень, створення сумніву, інформаційне перевантаження й дискредитацію джерел доказів. Цю логіку добре описує концепція «firehose of falsehood», запропонована дослідниками RAND: російська пропаганда характеризується високою інтенсивністю, багатоканальністю, швидкістю, повторюваністю та байдужістю до послідовності й доказовості. У контексті України це означає, що російські повідомлення можуть одночасно заперечувати злочин, перекладати відповідальність на Україну, називати докази фальсифікацією, атакувати міжнародні інституції та просувати версію про «західну змову» [51].

Особливо показовими є реакції російської пропаганди на конкретні злочини. Після повідомлень про масові вбивства цивільних у Бучі російські офіційні джерела та пов'язані з ними медіа просували кілька взаємовиключних версій: що злочинів не було, що тіла були «постановкою», що людей убили українські сили, що події сфальсифікували західні медіа. Така стратегія не потребує створення однієї переконливої альтернативної правди. Її мета – зробити правду складною, сумнівною й політично «спірною». Для міжнародної легітимації це небезпечно, оскільки навіть невеликий рівень сумніву може знижувати готовність окремих аудиторій підтримувати санкції, трибунал або репараційні механізми [44].

Ще один виклик – дискредитація міжнародних інституцій, які документують або розслідують злочини. Російська комунікація послідовно атакує Міжнародний кримінальний суд, структури ООН, ОБСЄ, правозахисні організації, незалежних журналістів і розслідувачів відкритих джерел. Їх

зображують як інструменти Заходу, політично заангажовані структури або учасників інформаційної війни проти Росії. Така стратегія спрямована не лише проти конкретних висновків, а проти самої можливості авторитетного встановлення фактів. Якщо аудиторія втрачає довіру до інституцій, то навіть ретельно перевірені докази можуть сприйматися як «одна з версій».

Українська відповідь на цей виклик не може полягати лише в емоційному спростуванні російських тверджень. Ефективнішою є доказова комунікація, що спирається на незалежні джерела, відкриті методології, верифіковані матеріали, міжнародні звіти та юридично точну мову. Саме тому важливу роль відіграють не лише заяви українських посадовців, а й висновки Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування щодо України, звіти ОБСЄ, рішення МКС, розслідування міжнародних медіа та правозахисних організацій. Україна має зацікавленість у тому, щоб дискурс відповідальності не виглядав як суто національна позиція, а підтверджувався багатьма незалежними джерелами.

Четвертий виклик – асиметрія інформаційних ресурсів. Росія успадкувала й розвинула широку інфраструктуру зовнішньої інформаційної присутності: міжнародні державні медіа, мережі лояльних або залежних експертів, дипломатичні канали, культурні інституції, багаторічні зв'язки з політичними рухами в різних країнах, цифрові мережі поширення контенту. Попри обмеження RT і Sputnik у багатьох західних державах, російські наративи продовжують циркулювати через локальні медіа, соціальні мережі, Telegram-канали, альтернативні платформи, політичних коментаторів, блогерів і посередників у третіх країнах. Україна має значно менші ресурси для постійної присутності в усіх регіональних інформаційних просторах [29].

Ця асиметрія особливо помітна поза Європою та Північною Америкою. У багатьох країнах Африки, Азії й Латинської Америки російські наративи мають більше каналів поширення, ніж українські пояснення. Крім того, Росія часто адаптує свої повідомлення до локального контексту: говорить мовою антиколоніалізму, критикує західні санкції, апелює до пам'яті про радянську підтримку антиколоніальних рухів, пропонує дешевші енергетичні чи військово-

технічні зв'язки. Українська комунікація натомість довгий час була сильнішою в західному інформаційному просторі, де вже існувала більша готовність сприймати війну як агресію Росії. Це створює нерівномірну карту міжнародної легітимації.

Впливовим питанням є також дискурс «подвійних стандартів». Підтримка України західними державами часто подається Росією та частиною критиків Заходу як приклад вибіркового застосування міжнародного права. Аргумент будується на порівнянні реакції на Україну з реакціями на Ірак, Палестину, Ємен, Лівію, Афганістан або інші конфлікти, де західні держави діяли непослідовно або не забезпечили належної відповідальності. Цей аргумент не заперечує факту російської агресії, але ускладнює її комунікаційне сприйняття в аудиторіях, які історично скептично ставляться до західних апеляцій до «порядку, що ґрунтується на встановлених правилах» [20].

Для України це складний виклик, тому що вона не може нести відповідальність за всі суперечності західної політики. Водночас українська комунікація часто сприймається через призму її союзників. Якщо вимога відповідальності Росії звучить лише як частина західного геополітичного порядку денного, вона може бути менш переконливою для держав, які не ототожнюють себе із Заходом. Тому Україні важливо наголошувати не на лояльності до Заходу, а на універсальних принципах: забороні агресії, суверенній рівності держав, захисті цивільних, відповідальності за депортацію дітей, праві жертв на відшкодування. Саме ці принципи мають значення не лише для України, а й для будь-якої держави, яка може стати жертвою сильнішого сусіда [19].

Не менш проблемним питанням є конкуренція міжнародних криз і втома від війни. У перші місяці повномасштабного вторгнення Україна мала надзвичайно високий рівень міжнародної уваги. Однак із часом глобальний інформаційний простір перемикається на інші війни, вибори, економічні кризи, кліматичні катастрофи, міграцію, внутрішньополітичні конфлікти. Для аудиторії, яка не має безпосереднього досвіду війни, навіть масштабні злочини

можуть поступово ставати «звичним фоном». Це створює ризик нормалізації насильства, коли нові повідомлення про обстріли, загибель цивільних або депортації вже не викликають такої реакції, як раніше.

У цих умовах комунікація відповідальності не може спиратися лише на шок і моральне обурення. Потрібна довгострокова стратегія, яка поєднує емоційну видимість із правовою послідовністю. Кожне повідомлення про злочин має бути пов'язане з питанням: який механізм відповідальності потрібен, які докази зібрані, які інституції працюють, що може зробити міжнародна спільнота, які права мають жертви. Інакше інформація про страждання може викликати короткочасне співчуття, але не перетворюватися на політичну дію.

До викликів, що постають перед Україною, належить і складність самої теми міжнародного правосуддя. Спеціальний трибунал, юрисдикція МКС, злочин агресії, командна відповідальність, репараційний механізм, державні імунітети, універсальна юрисдикція, цифрові докази – це складні категорії навіть для підготовленої аудиторії. Для широкої міжнародної публіки вони можуть здаватися абстрактними, повільними й відірваними від реальності війни. Російська пропаганда використовує цю складність, подаючи міжнародне правосуддя як «політичний театр» або бюрократичну конструкцію без практичного значення [32].

Українська комунікація має постійно долати цей розрив між юридичною складністю та публічною зрозумілістю. Це не означає спрощення до гасел. Навпаки, надто прості формули можуть бути вразливими до критики. Більш продуктивним є пояснення через конкретні кейси: чому депортація дітей є воєнним злочином; чому зруйноване житло має бути зафіксоване в Реєстрі збитків; чому злочин агресії відрізняється від воєнного злочину; чому суди тривають довго; чому заочні вироки мають обмежену, але не нульову цінність; чому репарації потребують окремої міжнародної архітектури. Такі пояснення формують більш стійке розуміння, ніж емоційні заклики без правової конкретики.

Інший виклик пов'язаний із ризиком надмірної моралізації. Українська позиція має сильний моральний вимір, оскільки йдеться про очевидну агресію, масові руйнування, загибель цивільних, депортацію дітей і системне насильство на окупованих територіях. Однак у міжнародній комунікації моральне обурення має бути поєднане з юридичною точністю. Якщо повідомлення побудоване лише на моральному засудженні, воно може бути ефективним для вже переконаних аудиторій, але менш переконливим для скептичних або віддалених. Для міжнародної легітимації важливо показувати не тільки те, що Росія діє жорстоко, а й те, які саме норми вона порушує, які докази це підтверджують і які механізми відповідальності є правомірними.

До ризиків належить і баланс між персоналізацією та системністю. Комунікаційно ефективно називати конкретних відповідальних осіб: політичне керівництво, військових командирів, чиновників, причетних до депортації дітей або організації окупаційної політики. Персоналізація робить відповідальність зрозумілою й запобігає розмиванню вини. Водночас надмірна персоналізація може приховати системний характер російської агресії. Війна проти України не є лише результатом дій кількох осіб; вона спирається на державні інституції, пропагандистську систему, силові структури, окупаційні адміністрації, судову й освітню політику, економічні ресурси та тривалу імперську уяву. Тому комунікація відповідальності має поєднувати індивідуальну кримінальну відповідальність із відповідальністю держави за міжнародно-протиправні діяння [32].

Важливий виклик стосується цифрового середовища. Соціальні мережі створюють можливість швидко поширювати докази злочинів, свідчення жертв і заклики до відповідальності. Водночас вони фрагментують увагу, винагороджують емоційний і поляризаційний контент, полегшують маніпуляції та створюють простір для координованої дезінформації. Дослідження поширення пропаганди й низькоякісного контенту під час перших місяців повномасштабної війни показують, що соціальні платформи залишалися вразливими до масового поширення російських пропагандистських або

недостовірних джерел. Це означає, що цифрова видимість українських свідчень не гарантує автоматичної перемоги в інформаційному просторі [52].

Крім того, цифрові докази мають подвійний статус. Вони можуть бути потужним засобом публічного впливу, але для суду потребують верифікації, збереження метаданих, підтвердження автентичності й дотримання етичних правил. Якщо відео або фото поширюються без контексту, вони можуть бути використані російською пропагандою для дискредитації всієї доказової бази. Тому комунікація про злочини має поєднувати оперативність із методологічною обережністю. Україна й партнери мають не лише показувати факти, а й пояснювати, як вони перевіряються.

Отже, міжнародна легітимація українських вимог щодо відповідальності Росії має кілька структурних обмежень. Перше – конкуренція наративів, у якій Росія намагається замінити мову агресії мовою геополітичного конфлікту. Друге – системна дезінформація, спрямована на заперечення злочинів, дискредитацію доказів і підрив довіри до міжнародних інституцій. Третє – асиметрія інформаційних ресурсів, особливо в регіонах, де Росія має довшу присутність і більшу мережу впливу. Четверте – скепсис щодо західних подвійних стандартів, який ускладнює сприйняття української справи як універсального питання міжнародного права. П'яте – інформаційна втома, конкуренція криз і складність юридичних механізмів.

Водночас ці виклики не скасовують можливостей України. Навпаки, вони показують, якою має бути ефективна комунікація перехідного правосуддя: доказовою, багаторівневою, етичною, регіонально адаптованою і тривалою. Україна має сильну позицію тоді, коли говорить не лише мовою власного страждання, а мовою універсальних норм: заборони агресії, захисту цивільних, прав дітей, права жертв на відшкодування, відповідальності за міжнародні злочини. Саме така рамка дозволяє виводити український досвід за межі регіонального конфлікту й показувати його як питання майбутнього міжнародного порядку.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі було досліджено комунікаційний вимір перехідного правосуддя в сучасних міжнародних відносинах та проаналізовано, як механізми відповідальності за масові порушення прав людини й міжнародні злочини легітимуються у міжнародному інформаційному просторі. Основна увага була зосереджена на тому, що перехідне правосуддя не може розглядатися лише як правовий або інституційний процес. Його ефективність залежить також від того, як воно пояснюється суспільствам, як визнає досвід жертв, як протидіє запереченню злочинів і як здобуває міжнародну підтримку.

Було з'ясовано, що перехідне правосуддя є комплексним підходом до подолання наслідків масового насильства, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, репресій, окупації або авторитарного правління. Його основними механізмами є кримінальне переслідування, встановлення правди, репарації, інституційні реформи та гарантії неповторення. Ці механізми не є взаємозамінними: суди встановлюють індивідуальну відповідальність, комісії правди документують ширший контекст насильства, репарації визнають шкоду жертвам, а інституційні реформи мають усувати умови, які зробили порушення можливими. Саме тому перехідне правосуддя потребує комплексності, а не зведення до одного інструменту.

Дослідження показало, що в сучасних міжнародних відносинах перехідне правосуддя виходить за межі внутрішньої політики держави. Воно пов'язане з міжнародним правом, дипломатичною підтримкою, діяльністю міжнародних судів, санкційними режимами, політикою пам'яті та глобальним інформаційним простором. Це особливо важливо в умовах, коли масові злочини супроводжуються пропагандою, запереченням, маніпуляціями та боротьбою за інтерпретацію подій. Тому правосуддя має не лише відбутися, а й бути зрозумілим, поясненим і визнаним різними аудиторіями.

Було обґрунтовано, що легітимність перехідного правосуддя формується на кількох рівнях: юридичному, процедурному, соціальному та міжнародно-

політичному. Юридична основа механізму є необхідною, але недостатньою умовою його ефективності. Навіть міжнародний трибунал або судові рішення можуть залишатися слабко сприйнятими, якщо суспільство не розуміє їхнього мандата, логіки процедур, меж юрисдикції та значення для жертв. Отже, комунікація виконує не допоміжну, а структурну функцію: вона робить правосуддя видимим, зрозумілим і пов'язаним із суспільним досвідом.

У роботі встановлено, що інформаційний супровід міжнародного правосуддя є самостійним предметом дослідження міжнародних комунікацій. Він охоплює роз'яснювальні програми судів, роботу з медіа, публічні звіти, цифрове документування, комунікацію з жертвами, освітні матеріали, пояснення складних юридичних категорій і протидію дезінформації. Його мета полягає не в просуванні позитивного іміджу інституцій, а в забезпеченні доступу до достовірної інформації, формуванні реалістичних очікувань і підтримці довіри до процесів відповідальності.

У другому розділі було проаналізовано міжнародні практики комунікаційної легітимації перехідного правосуддя на прикладі Боснії та Герцеговини і Південної Африки. Досвід Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії показав, що юридичні досягнення міжнародного суду не гарантують автоматичного суспільного визнання його рішень. ІСТУ встановив важливі факти щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду в Сребрениці, однак тривалий час залишався віддаленим від місцевих суспільств. Запізнілий розвиток outreach-програм посилив розрив між юридичною правдою трибуналу та її сприйняттям у поділених післявоєнних громадах.

Боснійський кейс дав змогу зробити висновок, що міжнародне правосуддя потребує ранньої, системної та локально чутливої комунікації. Судові рішення мають бути не лише оприлюднені, а й пояснені мовами та у форматах, зрозумілих для постраждалих громад. Особливе значення мають освітні програми, локальні зустрічі, робота з журналістами, громадянським суспільством і жертвами. Без такої комунікації навіть авторитетні вирoki можуть

бути витіснені етнополітичними міфами, запереченням злочинів або твердженнями про “правосуддя переможців”.

Південноафриканський досвід Комісії правди і примирення продемонстрував іншу модель комунікаційної легітимації. TRC не була класичним судом, але стала потужним публічним простором визнання жертв, проговорення насильства апартеїду та символічного переходу до демократії. Її публічні слухання, медійне висвітлення, моральний авторитет і мова примирення перетворили правосуддя на загальнонаціональний комунікаційний процес. Водночас цей кейс показав і межі символічної політики: правда й публічне визнання не можуть замінити репарації, подальшу відповідальність винних та подолання структурної нерівності.

Порівняння Боснії та Герцеговини з Південною Африкою дозволило визначити кілька уроків для сучасних конфліктів. По-перше, комунікація правосуддя має починатися рано, а не після завершення судових процесів. По-друге, жертви мають бути не лише джерелами доказів, а повноправними адресатами й учасниками правосуддя. По-третє, юридична відповідальність, встановлення правди, репарації та гарантії неповторення мають діяти взаємопов’язано. По-четверте, публічність і символічне визнання є важливими, але вони втрачають легітимуючу силу, якщо не підкріплюються реальними інституційними діями.

У третьому розділі було проаналізовано Україну як сучасний кейс міжнародних комунікацій щодо відповідальності за воєнні злочини. Після 24 лютого 2022 року міжнародний дискурс відповідальності Росії сформувався навколо кількох ключових рамок: агресії як первинного порушення міжнародного порядку, воєнних злочинів і злочинів проти людяності, депортації українських дітей, репарацій, спеціального трибуналу щодо злочину агресії та боротьби з російською дезінформацією. Цей дискурс формується не лише Україною, а й міжнародними судами, організаціями, правозахисними структурами, медіа та експертними спільнотами.

Було встановлено, що українська комунікація щодо відповідальності Росії має кілька практичних напрямів. Перший – дипломатично-правова адвокація спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Другий – просування репараційного механізму та Реєстру збитків. Третій – документування воєнних злочинів через державні й громадські платформи. Четвертий – комунікація про захист прав жертв, зокрема українських дітей, депортованих або примусово переміщених Росією. Ці напрями формують інфраструктуру публічного пояснення правосуддя та переводять вимогу відповідальності з рівня морального засудження в площину конкретних інституційних процесів.

Особливістю українського випадку є те, що елементи перехідного правосуддя розвиваються не після завершення конфлікту, а під час триваючої міжнародної агресії. Це створює одночасно можливості й ризики. З одного боку, Україна вже зараз документує злочини, формує міжнародні коаліції, просуває трибунал, запускає репараційні механізми та працює з темою повернення дітей. З іншого боку, тривалість війни, складність юридичних процедур, різні очікування жертв і міжнародних партнерів, а також активна дезінформація Росії ускладнюють легітимацію цих процесів.

Дослідження показало, що головними викликами міжнародної легітимації українських вимог є конкуренція наративів, російська дезінформація, асиметрія інформаційних ресурсів, скепсис частини держав щодо вибірковості міжнародного правосуддя, інформаційна втома та складність пояснення юридичних механізмів широкій аудиторії. Росія намагається замінити рамку агресії рамкою геополітичного конфлікту, дискредитувати міжнародні інституції, поширювати сумніви щодо доказів і використовувати антизахідні настрої в окремих регіонах світу. Тому українська комунікація має бути не лише емоційною, а передусім доказовою, правово точною, етичною та адаптованою до різних міжнародних аудиторій.

У підсумку можна стверджувати, що комунікаційна легітимація перехідного правосуддя є необхідною умовою його ефективності. Правосуддя за міжнародні злочини не може спиратися лише на юридичні процедури, оскільки

воно функціонує в політичному, суспільному та інформаційному середовищі. Воно потребує довіри жертв, зрозумілості для громад, підтримки міжнародних партнерів, доказової стійкості та здатності протистояти запереченню злочинів. Український випадок підтверджує, що в сучасних конфліктах боротьба за відповідальність відбувається не тільки в судах, а й у просторі міжнародних комунікацій.

Таким чином, мету дослідження досягнуто: було з'ясовано, що перехідне правосуддя в сучасних міжнародних відносинах є не лише правовим механізмом подолання наслідків масового насильства, а й комунікаційним процесом, спрямованим на легітимацію відповідальності, визнання жертв, формування міжнародної підтримки та протидію дезінформації. Для України це має особливе значення, оскільки її боротьба за відповідальність Росії є водночас боротьбою за відновлення справедливості, захист міжнародного права та збереження принципу, що агресія й масові злочини не можуть залишатися безкарними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанюк Ж. Можливі шляхи/моделі переходу від збройного конфлікту до постконфліктного періоду для України. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Бущенко, М. М. Гнатовського. К.: "РУМЕС", 2017. С.417-420.
2. Гнатовський М., Кориневич А. Міжнародне кримінальне право. Міжнародне публічне право. Том 2. Основні галузі. У двох томах. За редакцією В.В.Мищика. Харків: Право, 2020. URL: https://www.academia.edu/108755758/Міжнародне_кримінальне_право
3. Горова О.Б. «Історичні аспекти становлення концепції перехідного правосуддя в теорії міжнародного права». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 386—389.
4. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. / Ірина Брунова-Калісецька, Тетяна Кисельова, Олег Мартиненко. Київ, 2020. 60 с. <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/DIALOGUE-in-the-Model-of-Transitional-Justice-study-2020.pdf>
5. Кориневич А., Короткий Т. Перехідне правосуддя для України: Per Aspēra ad Astra. *Право України*. 2020. № 12. С. 129—149. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_2020_12/pravo_2020_12_s9
6. Лихачов Р. Сприяння створенню механізмів контролю та запобігання соціальним конфліктам і їхнього врегулювання. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Бущенко, М. М. Гнатовського. К.: "РУМЕС", 2017. С.582-586.
7. Офіс Генерального прокурора. Якщо ви стали потерпілим або свідком воєнних злочинів Росії — фіксуйте та надсилайте докази! URL: <https://warcrimes.gov.ua>
8. Поробіч-Ісаковіч Н. Балканський досвід. Правосуддя перехідного періоду в Боснії і Герцеговині — виклики та можливості. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в

Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. К.: "РУМЕС", 2017. С.53-70.

9. Реєстр збитків для України. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/>

10. Реєстр збитків для України. Подати заяву. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/submit-a-claim>

11. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Офіційний переклад. Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

12. У Києві відбулася міжнародна конференція високого рівня United for Justice. Accountability for the Attacks against Civilian Objects. Офіс генерального прокурора. 2024. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/u-kijevi-vidbulasya-miznarodna-konferenciya-visokogo-rivnya-united-for-justice-accountability-for-the-attacks-against-civilian-objects>

13. У Києві проходять міжнародна конференція United for Justice. United for Survivors та зустріч Міністрів Діалогової групи. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/u-kijevi-proxodyat-miznarodna-konferenciya-united-for-justice-united-for-survivors-ta-zustric-ministriv-dialogovoyi-grupi>

14. Уварова О. Теорія правосуддя перехідного періоду. Характеристика перехідного періоду. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. К.: "РУМЕС", 2017. 592 с.

15. Уварова О. Характеристика перехідного періоду. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. К.: "РУМЕС", 2017. С.8-12.

16. Україна. П'ята ранку. URL: <https://www.5am.in.ua>

17. Україна. П'ята ранку. Про коаліцію. URL: <https://www.5am.in.ua/about-coalition>

18. Червякова О. Механізми та процеси перехідного правосуддя: міжнародний досвід для відновлення суверенітету і національної безпеки України. Право і безпека. 2023. № 3 (90). С.135-142.

19. Alden C. The Global South and Russia's Invasion of Ukraine. *LSE Public Policy Review*, 2023. URL: <https://ppr.lse.ac.uk/articles/10.31389/lseppr.88>
20. Ambos K. Ukraine and the Double Standards of the West. *Journal of International Criminal Justice*. 2022. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article-abstract/20/4/875/6843287>
21. Bring Kids Back UA. Офіційний сайт. URL: <https://www.bringkidsback.org.ua/uk>
22. Clark J. N. International War Crimes Tribunals and the Challenge of Outreach. *International Criminal Law Review*. 2009. Vol. 9. No. 1. P. 99—116.
23. Council of Europe. Register of Damage for Ukraine. 2023. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/register-of-damage-for-ukraine>
24. Council of Europe. Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. 2026. URL: <https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine>
25. Council of Europe. Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine: Frequently Asked Questions. URL: <https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine/frequently-asked-questions>
26. de Greiff P. 1. Theorizing Transitional Justice. *Transitional Justice: NOMOS LI*, edited by Melissa S. Williams and Jon Elster, New York, USA: New York University Press, 2012, pp. 31-77. URL: <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814794661.003.0002>
27. Eurojust. Joint investigation team into alleged crimes committed in Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/joint-investigation-team-alleged-crimes-committed-ukraine>
28. European Commission. EU takes decisive steps to ensure accountability for Russia's aggression against Ukraine, 14 May 2026. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_26_1087

29. EUvsDisinfo. The most read EUvsDisinfo articles of 2024. URL: <https://euvsdisinfo.eu/the-most-read-euvsdisinfo-articles-of-2024>
30. Fifteen Years of Outreach at the ICTY. United Nations. 2016. URL: https://www.icty.org/x/file/Outreach/15-years-of-outreach/outreach-15_en_light.pdf
31. Fletcher L.E., Weinstein, H.M. Violence and Social Repair: Rethinking the Contribution of Justice to Reconciliation. Human Rights Quarterly, 2002. 24, 573 - 639. URL: https://humanrights.berkeley.edu/wp-content/uploads/2018/12/violence_and_social_repair_rethinking_the_contribution_of_justic.pdf
32. GLOBSEC. War on Words: How to Communicate Ukraine? 2024. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/war-words-how-communicate-ukraine>
33. Hanley H. W. A., Kumar, D., Durumeric, Z. “A Special Operation”: A Quantitative Approach to Dissecting and Comparing Different Media Ecosystems’ Coverage of the Russo-Ukrainian War, 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2210.03016>
34. Hayner, P. B. Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions. Routledge, 2011. URL: <https://victoriaworldheritage.org/wp-content/uploads/2022/02/Unspeakable-Truths.pdf>
35. Human Rights Watch. Truth and Justice: Unfinished Business in South Africa, 2003. URL: <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/africa/truthandjustice.htm>
36. ICTY Judgement. Prosecutor V. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac, And Zoran Vukovic. URL: <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/>
37. International Court of Justice. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Ukraine v. Russian Federation. 2025. <https://www.icj-cij.org/case/182>
38. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Putin and Maria Lvova-Belova, 17 March 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
39. International, Impartial and Independent Mechanism for Syria. URL: <https://iiim.un.org>

40. Ivanišević B. The War Crimes Chamber in Bosnia and Herzegovina: From Hybrid to Domestic Court. International Center for Transitional Justice. International Center for Transitional Justice, 2008. 51 p. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-FormerYugoslavia-Domestic-Court-2008-English.pdf>
41. Kerr R., Mobekk E. Peace and Justice: Seeking Accountability after War. Cambridge. *Polity*, 2007, XII, 243 P.
42. Lundy P., McGovern M. Whose Justice? Rethinking Transitional Justice from the Bottom Up. *Journal of Law and Society*, 2008. 35. 265-292. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2008.00438.x>
43. Mamdani M. Amnesty or Impunity? A Preliminary Critique of the Report of the Truth and Reconciliation Commission of South Africa (TRC). *Diacritics*. 2002. 32 (3/4). 33-59.
44. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Kremlin Communication Strategy for Russian Audiences Before and After the Full-Scale Invasion of Ukraine; The Collage of the Kremlin's Communication Strategy. URL: https://stratcomcoe.org/publications/download/The_Collage_of_Kremlin_Com_Strat_FINAL-V2.pdf
45. O'Connell J. Transitional Justice as Communication: Why Truth Commissions and International Criminal Tribunals Need to Persuade and Inform Citizens and Leaders, and How They Can. *South Carolina Law Review*. 2021, Vol. 73: 101. P. 101-174.
46. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2022). Berkeley protocol on digital open source investigations: A practical guide on the effective use of digital open source information in investigating violations of international criminal, human rights and humanitarian law. United Nations. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
47. Orentlicher D.F. Shrinking the Space for Denial. The Impact of the ICTY in Serbia. Open Society Institute. New York, 2008. URL:

https://www.justiceinitiative.org/uploads/a0be82c5-aa8a-4bcd-9d23-bcef4d94f93c/serbia_20080501.pdf

48. OSCE ODIHR. Human Dimension Mechanisms / Moscow Mechanism reports on Ukraine. 2022. URL: <https://odihr.osce.org/odihr/human-dimension-mechanisms>

49. Outreach concludes high school presentations in Bosnia and Herzegovina and Croatia. ICTY Press Release. 2013. URL: <https://www.icty.org/en/press/outreach-concludes-high-school-presentations-bosnia-and-herzegovina-and-croatia>

50. Patrick Vinck, Phuong N. Pham, Outreach Evaluation: The International Criminal Court in the Central African Republic, International Journal of Transitional Justice, Volume 4, Issue 3, November 2010, Pages 421—442, <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijq014>

51. Paul C., Matthews M. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model. RAND Corporation, 2016. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>

52. Pierri F., Luceri L., Jindal N., Ferrara E. Propaganda and Misinformation on Facebook and Twitter during the Russian Invasion of Ukraine, 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2212.00419>

53. Rule-of-law tools for post-conflict States : vetting : an operational framework. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. New York—Geneva: United Nations, 2006. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/580044?v=pdf>

54. Savage R. Justice denied: why families of apartheid victims are still searching for answers. The Guardian. April 15, 2026. URL: <https://www.theguardian.com/world/2026/apr/15/justice-denied-apartheid-south-africa-truth-and-reconciliation>

55. Sikkink K. The Justice Cascade: How Human Rights Prosecutions Are Changing World Politics. W. W. Norton, 2011.

56. South African Government. Promotion of National Unity and Reconciliation Act. URL: <https://www.gov.za/documents/promotion-national-unity-and-reconciliation-act>

57. South African Government. Truth and Reconciliation Commission. URL: <https://www.justice.gov.za/trc/>
58. Stanley E. Evaluating the Truth and Reconciliation Commission. *The Journal of Modern African Studies*, 2001. 39(3), 525—546. <http://www.jstor.org/stable/3557322>
59. Teitel R. G. Transitional Justice. Oxford University Press, 2000. URL: https://digitalcommons.nyls.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/fac_books/article/1027/&path_info=Teitel_Transitional_Justice_OCR.pdf
60. Teitel R. G. Transitional Justice Genealogy. *Harvard Human Rights Journal*, 2003. URL: <https://journals.law.harvard.edu/hrj/wp-content/uploads/sites/83/2020/06/16HHRJ69-Teitel.pdf>
61. Theissen G. (1999, September 22—24). Common past, divided truth: The Truth and Reconciliation Commission in South African public opinion [Conference paper]. Workshop "Legal Institutions and Collective Memories", International Institute for the Sociology of Law (IISL), Oñati, Spain. URL: <https://userpage.fu-berlin.de/~theissen/pdf/IISL-Paper.PDF>
62. Tribunal for Putin. URL: <https://t4pua.org>
63. Truth Commission Special Report, SABC / South African History Archive. URL: <https://sabctrc.saha.org.za/episodes.htm>
64. UN General Assembly. Resolution ES-11/1 “Aggression against Ukraine”, 2 March 2022. <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=en>
65. UN General Assembly. Resolution ES-11/5 “Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine”, 14 November 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481>
66. UN Human Rights Council. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, A/HRC/52/62, 2023. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf
67. United Nations. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law (2005). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/545961?v=pdf>

68. United Nations. Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice, 2010. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/682111?v=pdf>
69. United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Read More on the Outreach Programme. URL: <https://www.icty.org/en/content/read-more-outreach-programme>
70. United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. About ICTY. URL: <https://www.icty.org/en/about>
71. United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Read More on the Outreach Programme. URL: <https://www.icty.org/en/content/read-more-outreach-programme>
72. United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Youth Outreach. URL: <https://www.icty.org/en/outreach/youth-outreach>
73. United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Cases. URL: <https://www.icty.org/en/cases>
74. United Nations. The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies. Report of the Secretary-General (S/2004/616). New York, 2004. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/527647?v=pdf>
75. Verdoolaege A. Media Representations of the South African Truth and Reconciliation Commission and Their Commitment to Reconciliation. *Journal of African Cultural Studies*, 2005. No17(2). 181—199. <http://www.jstor.org/stable/4141309>
76. Wilson R.A. The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa: Legitimizing the Post-Apartheid State. Cambridge University Press, 2001. URL: https://assets.cambridge.org/97805210/01946/frontmatter/9780521001946_frontmatter.pdf

**ЗГОДА здобувача освіти Державного університету економіки і технологій
про перевірку кваліфікаційної роботи на прояви академічного плагіату та
розміщення в Репозиторії ДУЕТ**

Я, Качан Михайло Сергійович, підтримую політику Державного університету економіки і технологій з академічної доброчесності і відкритого доступу. Стверджую, що кваліфікаційна бакалаврська робота «Перехідне правосуддя у контексті російсько-української війни: міжнародні комунікаційні практики легітимації відповідальності та український досвід» виконана самостійно та не містить академічного плагіату. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Державного університету економіки і технологій ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення норм академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Також я поінформований, що відповідно до пункту 5.8 «Положення про Репозитарій (електронну базу даних) Державного університету економіки і технологій» згадана робота буде розміщена в Електронному архіві Університету (Репозитарії ДУЕТ) та ознайомлений з умовами такого розміщення.

08.06.2026

М. КАЧАН